

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

पत्र संख्या :

अ.सं. : म.बै./३२१/२५३२

शहरी विकास मन्त्रालय
सचिवको निजी सचिवालय
दर्ता नं.: ८८४
दर्ता मिति: २०८१/५/८

सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल ।

मिति: २०८१/५/२८
नेपाल संवत् १९४५

श्री सचिव,
शहरी विकास मन्त्रालय।

राष्ट्रिय शहरी नीति, २०८१ स्वीकृत गर्ने विषय म.प.बै.सं. ४६/०८१ मिति २०८१/५/२८ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेश हुँदा त्यसमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले देहायबमोजिम निर्णय गरेकोले सोबमोजिम कार्यान्वयन हुन नेपाल सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०६४ को नियम २९ बमोजिम अनुरोध गरेको छु-

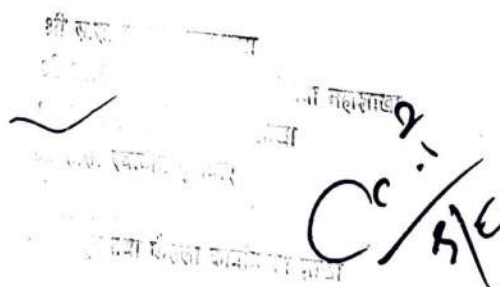
नेपाल सरकारको निर्णय-

"राष्ट्रिय शहरी नीति, २०८१ स्वीकृत गर्ने विषयको शहरी विकास मन्त्रालयको दर्ता नं. २१/१५-०८१/५/२५ को प्रस्ताव म.प.बै.सं. ३०/०८१ मिति २०८१/५/२७ को मन्त्रिपरिषद् बैठकमा पेश हुँदा "मन्त्रिपरिषद् आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल गरी पेश गर्ने" निर्णय भएअनुसार मिति २०८१/७/२६ मा बसेको मन्त्रिपरिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको बैठकबाट परिमार्जन भएबमोजिम यसैसाथ संलग्न "राष्ट्रिय शहरी नीति, २०८१" स्वीकृत गर्ने।"

(एकनारायण अर्याल)
मुख्यसचिव

बोधार्थ:

श्री सचिव,
मन्त्रिपरिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समिति।

नेपाल सरकार

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

पत्र संख्या : ४२/०८१

च.नं. : म.स.सं./३२२/२२१४

सिंहदरबार, काठमाडौं

मिति: २०८१/७/२६

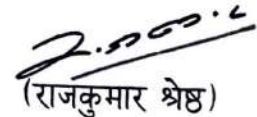
नेपाल संवत् १९४५

श्रीमान् मुख्यसचिवज्यू,

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय।

मिति २०८१/७/२६ मा बसेको मन्त्रिपरिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको बैठकबाट देहायबमोजिम निर्णय भएको व्यहोरा अनुरोध गर्दछु।

"राष्ट्रिय शहरी नीति, २०८१ स्वीकृत गर्ने विषयको शहरी विकास मन्त्रालयको दर्ता नं. २१/१५-०८१/५/२५ को प्रस्ताव म.प.बै.सं. ३०/०८१ मिति २०८१/५/२७ को प्रस्ताव मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा "मन्त्रिपरिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल गरी पेस गर्ने" निर्णय भएअनुसार आजको बैठकमा पेस भइ छलफल हुँदा छलफलका क्रममा उठेका विषयहरूसमेत समावेश गरी परिमार्जन गरिएको यसैसाथ संलग्न "राष्ट्रिय शहरी नीति, २०८१" स्वीकृतिका लागि मन्त्रिपरिषद्समक्ष पेस गर्ने।"

(राजकुमार श्रेष्ठ)

सचिव

टेलिफोन : ५९७१०००, ५९७१००१, ५९७१०२५, ५९७१०१४, पो.ब.नं. २३३१२, काठमाडौं, नेपाल

ई-मेल : info@opmcm.gov.np

वेब साइट : http://www.opmcm.gov.np

राष्ट्रिय शहरी नीति, २०८१

२०७९.८

विषय सूची

१. पृष्ठभूमि	१
२. विगतका प्रयास	१
३. वर्तमान अवस्था	३
४. समस्या, चुनौती र अवसर	४
५. शहरी नीतिको आवश्यकता	५
६. दूरदृष्टि	७
७. लक्ष्य	७
८. उद्देश्य	७
९. नीति	७
१०. रणनीति	७
११. कार्यनीति	८
१२. नीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी	१८
१३. संस्थागत व्यवस्था	२०
१४. आर्थिक पक्ष	२२
१५. कानूनी व्यवस्था	२२
१६. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	२२
१७. नीति कार्यान्वयनको जोखिम र न्यूनीकरणका उपायहरू	२३
१८. खारेजी	२४

2000/2

१. पृष्ठभूमि

सघन जनघनत्व र गैहकृषि आर्थिक क्रियाकलापको बाहुल्य भएको स्तरीय सेवा सुविधा प्रवाह गर्न सक्ने बस्तीको उच्चतम रूप शहर हो। शहरले मानिसलाई बसोबास गर्न, काम गर्न र मनोरञ्जन प्राप्त गर्न स्थान दिन्छ। शहरमा मानिसका जन्मदेखि मृत्युसम्मका आधारभूत आवश्यकताहरू परिपूर्ति गर्नसक्ने पूर्वाधारको उपलब्धता हुनुपर्दछ। शहर मानव सभ्यता र विकासको मानकको रूपमा रहिआएको छ। पूर्वाधार विकास, आर्थिक क्रियाकलाप, औद्योगीकरण र बसाइँसराइलगायतका शहरी विकासका प्रमुख संवाहकहरूको वृद्धिसँगै शहरीकरण बढ्दै गएको छ। व्यवस्थित शहरका लागि उचित भूउपयोग, सुव्यवस्थित निर्मित क्षेत्र र सहज आवागमन प्रणालीलाई तीन मुख्य अवयवका रूपमा लिइन्छ। ग्रामीण विकासको तुलनामा शहरी विकास बहुआयामिक विषय भएकोले शहरी विकासमा धेरैवटा निकायहरूबिचको नीतिगत सामञ्जस्यता, विज्ञता, समन्वय र कार्यात्मक अन्तरआबद्धता आवश्यक रहन्छ।

राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४ ले कम्तीमा पाँच हजार जनसङ्ख्या, १० व्यक्ति प्रति हेक्टर जनघनत्व, १० वर्षभन्दा माथिका कुल जनसङ्ख्या (विद्यार्थीबाहेक) मध्ये कम्तीमा ५० प्रतिशत औद्योगिक, व्यापारिक तथा अन्य सेवाजस्ता गैर कृषि क्षेत्रका क्रियाकलापमा आबद्ध रहेको र क्रमबद्ध रूपमा भौतिक विकास एवं विस्तार भएको बस्तीलाई शहर (Urban Area) मानेको थियो भने, कानूनबमोजिम घोषणा गरिएको शहरी क्षेत्र र त्यसको व्यवस्थापनसम्बन्धी संरचनालाई नगरपालिका (Municipality) परिभाषित गरेको थियो। विभिन्न राष्ट्रहरूमा शहरको परिभाषा फरक फरक भएको सन्दर्भमा संयुक्त राष्ट्र सङ्घ आर्थिक तथा सामाजिक परिषद् (UN-ECOSOC) ले विश्वव्यापी रूपमा शहरलाई परिभाषित गर्ने क्रममा लिइएको आधारअनुसार शहरीकरणको श्रेणीगत वर्गीकरण (Degree of Urbanization- DEGURBA) ले ५०,००० जनसङ्ख्या तथा न्यूनतम १५०० प्रति वर्ग कि.मी. जनघनत्व भएकोलाई शहरी केन्द्र, तथा ३००० जनसङ्ख्या तथा न्यूनतम ३०० देखि १५०० प्रति वर्ग कि.मी. जनघनत्व भएकोलाई अर्ध-शहरी केन्द्र मानेको छ।

शहरीकरण ग्रामीण बस्तीको रूपान्तरण, शहरको स्थापना र विस्तारको प्रक्रिया हो। नेपालको वर्तमान सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक परिवेशका कारण गाउँ बस्तीहरूबाट अत्यधिक वाह्य बसाइँसराइका कारण तीव्र शहरीकरण भइरहेको हुँदा यसको समूचित व्यवस्थापन गर्न आवश्यक भएको छ। अन्तर निर्भरतामा रहेका पृष्ठप्रदेशका भूभाग, बजार केन्द्र, साना शहर, मझौला शहरलगायत ठुला शहरी आर्थिक केन्द्र समेटिएको समग्र शहरी प्रणालीको योजना, विकास र व्यवस्थापन यस सन्दर्भमा महत्त्वपूर्ण हुन्छ।

२. विगतका प्रयास

सप्तरी जिल्लाको हनुमान नगरका बासिन्दालाई पुनर्स्थापना गराउन सन् १९३८ मा राजविराजबाट आधुनिक बस्ती विकास योजनाको अभ्यास नेपालमा शुरू भएको

थियो। सन् १९६० को दशकमा रणनीतिक रूपमा हिमाल र पहाडमा प्राकृतिक प्रकोपबाट विस्थापित परिवारहरूलाई तराईको समथर मैदानमा बसाइँसराइको क्रममा थप योजनाबद्ध बस्ती विकासको प्रयास भएको देखिन्छ। सन् १९६९ मा तर्जुमा गरिएको काठमाडौँ उपत्यकाको भौतिक विकास योजना (Physical Development Plan) बाट नेपालमा स्थलीय योजना (Spatial Planning) स्थापित भयो। पाँचौँ पञ्चवर्षीय आवधिक योजनाबाट निर्देशित रही सन् १९७० को दशकमा चारवटा क्षेत्रीय सदरमुकाम (धनकुटा, पोखरा, सुर्खेत र दिपायल) को भौतिक विकास गुरुयोजना तर्जुमा र कार्यान्वयनबाट नेपालमा क्षेत्रीय विकासको अवधारणा आयो। त्यसैगरी सन् १९८० को दशकमा तत्कालीन शहरी केन्द्रहरूको संरचनागत योजना (Structure Plan) तर्जुमा भई कार्यान्वयन पनि आरम्भ भयो। ती शहरहरू मध्ये महेन्द्रनगर, टीकापुर, वीरेन्द्रनगर, कोहलपुर, घोराही, तुलसीपुर, दमौली, भरतपुर, हेटौँडा, लहान, दुहबी, विराटनगर, धरानजस्ता शहरहरू योजनाबद्ध शहरको रूपमा रहेका छन्। सन् १९९० को दशकमा एकीकृत कार्यमूलक योजना (Integrated Action Plan) प्रचलनमा रहेका भए पनि वि.सं. २०५५ मा आवधिक योजना (Periodic Plan) मा रूपान्तरण गरी सबै नगरपालिकाको हकमा अनिवार्य गरी एक्काइसौँ शताब्दीको पहिलो दशकसम्म प्रचलनमा रहयो। सन् २००१ मा काठमाडौँ उपत्यकाको दीर्घकालीन विकास योजना (सोच २०२०) तर्जुमा भयो। सेवा सुविधा विकास, निर्देशित जग्गा विकास तथा जग्गा एकीकरणजस्ता जग्गा विकासका माध्यमबाट नेपालमा स्थानीय योजना कार्यान्वयन हुँदै आएको पाइन्छ। यी यावत् भौतिक विकास योजनाका अभ्यासहरूको बाबजुद पनि नेपालका प्रमुख शहरी केन्द्रहरूको निर्दिष्ट शहरी विकास योजना कार्यान्वयन गर्ने ठोस कानूनी र संस्थागत संयन्त्र स्थापना गर्न सकिएन।

विश्वस्तरमा भइरहेको तीव्र शहरीकरणलाई समेत मध्यनजर गरी नेपालको शहरीकरणलाई व्यवस्थित गर्न सन्तुलित राष्ट्रिय शहरी स्वरूप हासिल गर्ने, शहरी वातावरणीय सुधार तथा शहरी व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यसहित राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४ लागु भयो। नीति कार्यान्वयनको शिलशिलामा शहरी-ग्रामीण अन्तरसम्बन्ध सुदृढ गर्ने उद्देश्यले आ.व. २०६७/६८ बाट मध्य पहाडी लोकमार्गमा पर्ने १० स्थानमा नयाँ शहर विकासको कार्य हुँदै आएको छ। नेपाल सरकारले वि.सं. २०६९ मा शहरी विकास मन्त्रालय गठन गरेसँगै शहरी क्षेत्रमा केन्द्रित भई थप अध्ययन अनुसन्धान, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने कार्यहरू भइरहेको छ। विद्यमान शहरीकरण र सम्भाव्यताको आधारमा राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक शहरी प्रणालीको मध्य र दीर्घकालीन रणनीतिको विकास गर्ने उद्देश्यले राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति, २०७३ तर्जुमा गरिएको छ। उक्त रणनीतिले पहिचान गरेको शहरी क्षेत्रका तुलनात्मक लाभको फाइदा लिन अत्यावश्यक पूर्वाधारमा लगानी निर्देशित गर्दै अपेक्षित मानक र स्तरअनुसार हुनेगरी शहरी विकासका क्षेत्रमा लगानी हुँदै आएको छ। साथै, तुलनात्मक रूपमा बढी जनघनत्व र पूर्वाधारको अवस्था कमजोर रहेका नगरपालिकाहरूमा सघन शहरी कार्यक्रममार्फत भौतिक, सामाजिक र आर्थिक पूर्वाधार निर्माणमा लगानी गरिदै आएको

छ। क्षेत्रीय शहरी विकास आयोजना, शहरी शासकीय सुधार आयोजनालगायत आयोजनाहरूमार्फत विकास साझेदारको लगानीमा क्षेत्रीय शहरी विकासको क्षेत्रमा कार्य हुँदै आएको छ। त्यसैगरी शहरी योजनालाई शहरी विकासको अभिन्न अङ्गको रूपमा लिई १८५ वटा नगरपालिकाहरूको एकीकृत शहरी विकास योजना (Integrated Urban Development Plan) तर्जुमा गरीएको छ भने बाँकी नगरपालिकाहरूको योजना तर्जुमा गर्ने कार्य भई रहेको छ। नगर विकास कोषमार्फत शहरी पूर्वाधार विकासका लागि वैकल्पिक वित्तीय उपकरण प्रवर्धन हुँदै आएको छ।

३. वर्तमान अवस्था

नेपालमा वि.सं. २०६८ सम्म ५८ वटा नगरपालिका रहेकोमा पछिल्लो समयमा राज्यको पुनर्संरचनासँगै नगरपालिकाहरूको सङ्ख्या २९३ हुन पुगेको छ। ग्रामीण बाहुल्य क्षेत्रहरूसमेत समेटेर नगरपालिकाहरू गठन भएको हुँदा २०७८ को जनगणनानुसार हाल नगरपालिकाहरूमा बसोबास गर्ने जनसङ्ख्या करिब ६६.०१ प्रतिशत पुगेको छ। तथापि निर्मित क्षेत्र र जनघनत्वको आधारमा नेपालको शहरी जनसङ्ख्या २७.०७ प्रतिशत र शहरोन्मुख (Peri-Urban) जनसङ्ख्या ३९.७५ प्रतिशत भएको पाइएको छ। विद्यमान नगरपालिकाहरूमा समेत भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधार, सेवा सुविधा र अवसरहरूमा ठूलो असमानता रहेको छ। राष्ट्रिय शहरी रणनीति, २०७३ का अनुसार शहरी पूर्वाधार अवस्था सूचकमा (काठमाडौं महानगरपालिका ०.९१ र गुलरिया नगरपालिका ०.१६ सहित) नगरपालिकाहरूबिचमा ठूलो अन्तर छ। काठमाडौं महानगरपालिकामा कुल क्षेत्रफलको ०.४८ प्रतिशत र ललितपुर महानगरपालिकामा ०.०६ प्रतिशत मात्र खुला क्षेत्र रहेकोबाट पनि शहरी क्षेत्रमा अत्यावश्यक सामाजिक पूर्वाधारको अभाव रहेको स्पष्ट हुन्छ। शहरमा जग्गा विकास कार्यक्रमलगायत योजनाबद्ध र संस्थागत प्रयासबाट करिब ६ प्रतिशत मात्रै विकसित घडेरी आपूर्ति हुन सकेको छ।

बसाइँसराइ र ग्रामीण-शहरी रूपान्तरणका कारण नगरपालिकामा बस्ने जनसङ्ख्यामा भएको वृद्धिले शहरी योजना तथा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा थुप्रै चुनौतीहरू थपिएका छन् भने व्यवस्थित बसोबास विकासको अवसरसमेत सिर्जना भएको छ। उपयुक्त स्थलीय योजना (Spatial Planning) र रणनीतिक लगानीबिना शहरहरू विस्तार हुँदै जाँदा वातावरणीय हास, सेवा सुविधाको अपर्याप्तता, सम्पदायुक्त बस्ती र हरित क्षेत्रको विनाश, खाद्य सङ्कट एवं विपद् घटना वृद्धिका कारण नेपालले शहरीकरणको पर्याप्त लाभ लिन सकेको छैन। आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने व्यवस्था भएता पनि शहरी विकासका लागि छाता ऐन नभएको अवस्थामा सरोकारवालाको स्पष्ट भूमिकासहित योजनाबद्ध, एकीकृत र तहगत विकास हुन सकेको छैन। पूर्वाधार मागको तुलनामा शहरी लगानी अझै अपर्याप्त रहेको अवस्थामा निजी तथा सार्वजनिक क्षेत्रसँगको लगानी, प्रविधि र कार्यात्मक साझेदारीमा अगाडि बढ्नु पर्ने आवश्यकता छ। जसले गर्दा शहरी संरचनामा सन्तुलन र शहरी प्रणालीमा परिपक्वता ल्याउने छ। साथै, राज्यको तीनबटै तहका सरकारहरूको समन्वय र सहकार्यमा सेवा सुविधामा पहुँच बढाउनु छ भने शहरीकरणको व्यवस्थापनमार्फत भविष्यमा शहरहरू आकर्षणको केन्द्र बनाउनुका साथै शहर र

बस्तीहरूको सञ्जालमार्फत वस्तु र सेवाहरूको विनिमयद्वारा राष्ट्रिय अर्थ प्रणालीमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउनु पर्नेछ।

४. समस्या, चुनौती र अवसर

४.१. समस्या

- (क) हिमाली तथा पहाडी क्षेत्रबाट तराई तथा उपत्यकाहरूमा बसाइँसराइ क्रम बढ्नु, वि.सं. २०७८ को जनगणना अनुसार ३४ पहाडी जिल्लामा जनसङ्ख्या वृद्धि ऋणात्मक हुनु, १७ प्रतिशत भूभाग रहेको तराईक्षेत्रमा करिब ५४ प्रतिशत जनसङ्ख्यासहित शहरी प्रणाली तथा पूर्वाधारमा चाप हुनु;
- (ख) बहुसङ्ख्यक नगरपालिकाहरू शहरी भन्दा पनि ग्रामीण चरित्रको भएको सन्दर्भमा शहरी प्रणालीको सोपानानुरूप सेवा तथा सुविधा पुर्‍याउन र शहरी क्षेत्रले पूर्वाधार सेवा र रोजगारीको मागलाई पर्याप्त मात्रामा सम्बोधन गर्न नसक्नु;
- (ग) वातावरणीय हास, भिडभाड, शहरी गरिबी, अव्यवस्थित शहरी बस्ती, बेरोजगारी र अपर्याप्त पूर्वाधार सेवाजस्ता अव्यवस्थित शहरीकरणका विषमताहरू रहनु, तथा शहरी सेवा पूर्वाधारहरू अपाङ्गता, बालबालिका र जेष्ठ नागरिकमैत्री नहुनु;
- (घ) स्थलीय योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन, भूउपयोग तथा भौतिक विकासको नियमन, रणनीतिक पूर्वाधार निर्माणमा लगानी र शहरी व्यवस्थापनका औजार र साधनहरू पर्याप्त नहुनु;
- (ङ) शहरीकरण प्रक्रियामा परम्परागत ज्ञान, अनुभव, सिप र प्रविधिको उपयोग हुन नसक्दा मौलिक वास्तुकला र सम्पदा बस्तीहरूको संरक्षण हुन नसक्नु;
- (च) शहरी मामिला र शहरी विकासलाई प्रशासनिक दृष्टिकोणबाट सम्बोधन गर्न खोजिनु, शहरी योजना कार्यान्वयन र शहरी व्यवस्थापनमा प्राविधिक जनशक्तिको उपयोगमा कमी हुनु।

४.२. चुनौती

- (क) शहरी सेवा र सुविधा पुर्‍याउने कार्यमा बहुसङ्ख्यक निकाय, सङ्घ तथा संस्थाहरू संलग्न रहेको सन्दर्भमा ती निकायहरूबिच समन्वय कायम गरी एकीकृत रूपमा सेवा पूर्वाधार प्रबन्ध गर्नु;
- (ख) सार्वजनिक निजी साझेदारीलगायतका वैकल्पिक लगानीको महत्तम उपयोगसहित शहरी क्षेत्रमा अपेक्षित लगानी गर्नु;
- (ग) शहरी पूर्वाधारहरू विपद् उत्थानशील र दिगो बनाउनु;
- (घ) शहरीकरणका प्रयासबिच सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबिच अन्तरतह तथा निकायगत सामञ्जस्यता तथा अन्तरआबद्धता गर्नु।

४.३. अवसर

- (क) विविधतामा एकता भएको नेपाली सामाजिक संरचनाको परिवेशमा विभिन्न शहर तथा बस्तीहरूका आआफ्नै विशिष्ट र पृथक् पहिचान रहेकोले नेपाली मौलिक शहरहरू विकास गर्ने सम्भावना रहनु;
- (ख) सङ्घीयता कार्यान्वयनसँगै स्थानीय तहको निर्वाचनबाट राजनीतिक दूरदृष्टि तथा इच्छाशक्तिसहितको सबल नेतृत्व भएकोले आधुनिक पूर्वाधारयुक्त, योजनाबद्ध, वातावरणमैत्री, लैङ्गिकमैत्री, जेष्ठ नागरिक र अपाङ्गतामैत्री, व्यवस्थित, समावेशी, आर्थिक रूपमा गतिशील र सुरम्य शहर निर्माण गरी मानव बस्तीलाई दिगो र उत्थानशील बनाउन अनुकूल वातावरण हुनु;
- (ग) बसाइँसराइका कारण तीव्र भइरहेको शहरीकरणलाई व्यवस्थित गरी सबैको लागि स्तरीय, पर्याप्त र सुरक्षित शहरी सेवासुविधा उपलब्ध गराइ शहरीकरणको लाभ लिन सकिने सम्भावना रहनु;
- (घ) योजनाबद्ध जग्गा तथा आवास विकास, बसोबास क्षेत्र सुधार, शहरी पुनरुत्थान र सबै प्रकारको जग्गा चक्काबन्दी गरी शहरी पूर्वाधारको लागि उपयुक्त जग्गा उपलब्ध गराउने विषयको राष्ट्रिय, अन्तरराष्ट्रिय असल अभ्यास र सिकाइहरूलाई नेपालको परिप्रेक्ष्यमा उपयोग गरी व्यवस्थित र बसोबासयोग्य शहर निर्माण गर्न सकिने वातावरण हुनु;
- (ङ) शहरी योजनामा जलवायु परिवर्तन र विपद् व्यवस्थापनको पक्षलाई समेत समावेश गरी सुरक्षित, सुविधा सम्पन्न, सूचना प्रविधियुक्त, वातावरणमैत्री, दिगो, व्यवस्थित र भविष्यमुखी (Futuristic) शहरहरूको निर्माण तथा विकास गरी आकर्षणको केन्द्र बनाउने सम्भावना रहनु;
- (च) सुकुम्बासीलगायत अव्यवस्थित बसोबासीको व्यवस्थापन गरी आवासको हक सुनिश्चित गर्ने अवसर रहनु;
- (छ) देशभित्र र बाहिरबाट शहरी योजना तथा व्यवस्थापनमा योगदान पुऱ्याउने जनशक्ति वृद्धि भएको सन्दर्भमा सोको सदुपयोग गर्न सकिने वातावरण रहनु;
- (ज) शहरी योजना, लगानी र व्यवस्थापनमा विकास साझेदारहरूको संलग्नता बढ्दै जानु;
- (झ) दिगो विकास लक्ष्य (सन् २०१५-३०), नयाँ शहरी कार्यसूची (सन् २०१६-३६), जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी पेरिस सम्झौता, विपद् जोखिम न्यूनीकरणको लागि सेण्डाई फ्रेमवर्कजस्ता नेपाल पक्ष राष्ट्र भई प्रतिबद्धता जनाएका शहरी विकास, विपद् र वातावरणसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने दस्तावेजहरूको कार्यान्वयन गर्नु।

५. शहरी नीतिको आवश्यकता

वर्तमान राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४ तर्जुमा भएको डेढ दशकभन्दा बढी समय व्यतीत भइसकेको छ। यस अवधिमा नेपालको संविधान जारी भई राज्यको पुनर्संरचनासमेत भएको र शहरी विकास, विपद् र वातावरणसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने विभिन्न

दस्तावेजहरू नेपाल सरकारबाट अनुमोदन भइसकेको सन्दर्भमा संविधानको मर्म र भावनाबमोजिम शहरी विकास नीतिमा समयानुकूल परिमार्जन आवश्यक भएकोले यो नीति तर्जुमा गरिएको हो।

निम्न आधार तथा कारणहरूले गर्दा राष्ट्रिय शहरी नीति, २०८१ आवश्यक देखिएको हो।

- (क) नेपालको संविधान जारी भई राज्यको पुनर्संरचनासमेत भएको हुँदा नेपालको संविधानको मर्म र भावनाबमोजिम नीतिमा परिमार्जन आवश्यक भएकोले;
- (ख) सङ्घीय संरचनामा रूपान्तरित भएर मुलुकका तीनवटै तहमा निर्वाचित सरकारहरू क्रियाशील भइसकेको र शहरी विकाससँग सम्बन्धित निकायहरूको भूमिका र अधिकार क्षेत्रमा समेत परिवर्तन भएको सन्दर्भमा तदनुकूल भूमिका, काम, कर्तव्य तथा पारस्परिक समन्वयलाई परिभाषित गर्नु आवश्यक भएकोले;
- (ग) शहरी विकाससँग सम्बन्धित राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति, प्लानिङ्ग नर्म्स एण्ड स्ट्याण्डर्ड्स, शहरी वातावरण निर्देशिकासमेतका दस्तावेजहरू निर्माण हुनुको साथै काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन तथा नियमावली लागु भएको हुँदा शहरी नीतिमा ती दस्तावेजका प्रावधानहरू प्रतिबिम्बित हुनु आवश्यक भएकोले;
- (घ) राष्ट्रिय भूउपयोग नीति, वातावरणमैत्री सवारी तथा यातायात नीति, खानेपानी तथा सरसफाइ नीति, फोहोरमैला व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति, औद्योगिक नीति, सूचना तथा सञ्चार नीतिजस्ता शहरी विकासका विभिन्न आयामहरूसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने अन्य नीतिहरूसँगको समन्वय आवश्यक भएको, साथै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ र भूउपयोग ऐन, २०७६ सँग परिपूरकता हुनुपर्ने आवश्यकता रहेकोले;
- (ङ) दिगो विकास लक्ष्य (सन् २०१५-३०), नयाँ शहरी कार्यसूची (सन् २०१६-३६), जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी पेरिस सम्झौता, विपद् जोखिम न्यूनीकरणको लागि सेण्डाई संरचनाजस्ता शहरी विकास, विपद् र वातावरणसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने दस्तावेजहरू नेपाल सरकारबाट अनुमोदन गरिसकेको सन्दर्भमा नीतिगत तालमेल आवश्यक भएकोले;
- (च) राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४ ले शहरी योजना तर्जुमा, शहरी निर्माण (सुधार तथा विस्तार), शहरी भूउपयोग र भौतिक विकासको नियमन र शहरी व्यवस्थापनको सन्दर्भमा स्पष्ट आधारहरू प्रस्तुत गर्न नसकेको हुँदा सो सम्बोधन आवश्यक भएकोले;
- (छ) वर्तमान नीतिले मुख्य शहरहरू (क्षेत्रीय आर्थिक केन्द्र एवं प्रशासनिक केन्द्र) बिच सम्पर्क सम्बन्ध कायम गर्ने र त्यस्ता शहरहरूको बिचमा अवस्थित साना तथा मझौला शहरहरूको स्थलीय अन्तर्सम्बन्धलाई समेट्न नसकेको हुँदा शहरी आर्थिक कोरिडोर, नयाँ शहर स्मार्ट सिटी, वृहत्तर

शहरी क्षेत्र (मेगा सिटी) जस्ता शहरी विकासका नवीन आयाम र कार्यक्रमहरूलाई समेट्न आवश्यक भएकोले;

- (ज) विगत बिस वर्षयता नेपालको शहरी विकास क्षेत्रमा देखिएका सकारात्मक तथा नकारात्मक प्रवृत्तिको समीक्षा र मूल्याङ्कन गर्दै असल अभ्यासलाई प्रोत्साहन गर्दै, शहरी विकासका लागि प्रभावकारी साधन र उपकरणको विकास गर्न आवश्यक भएकोले;
- (झ) विकाससम्बन्धी नेपालका अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरू एवं नेपाल सरकारबाट स्वीकृत विभिन्न नीतिहरूको आधारमा शहर र शहरीकरणलाई व्यवस्थित गर्दै लैजान मार्गदर्शक सिद्धान्तको रूपमा दिगोपना, समावेशिता, उत्थानशीलता, हरित उन्मुखता र प्रभावकारितालाई यस नीतिमा समावेश गर्न आवश्यक भएकोले।

६. दूरदृष्टि

व्यवस्थित, समावेशी र समृद्ध शहर

७. लक्ष्य

सन् २०३६ भित्र नेपालका शहरी क्षेत्रहरूको शहरी पूर्वाधार अवस्था सूचक (Urban Infrastructure Condition Index) कम्तीमा ५० प्रतिशत हुने गरी औसतमा १५ प्रतिशतले वृद्धि गर्ने।

८. उद्देश्य

सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय र सहकार्यमा शहरी योजना निर्माण, नियमन र व्यवस्थापनका उपयुक्त माध्यममार्फत उत्थानशील शहरी पूर्वाधारमा पहुँच विस्तार गर्नु यस नीतिको उद्देश्य रहेको छ।

९. नीति

शहरी विकासको दूरदृष्टि, लक्ष्य र उद्देश्यको परिधिभित्र रही देहायबमोजिमको नीति अवलम्बन गरिनेछ।

नीति १: समुन्नत राष्ट्रिय शहरी प्रणाली र शहरीस्वरूपको विकास गर्ने,

नीति २: उत्थानशील शहरी पूर्वाधारको पहुँचमा विस्तार गर्ने,

नीति ३: व्यवस्थित शहरी विकासका लागि स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गर्ने,

नीति ४: अन्तर क्षेत्रगत समन्वय र शहरी सुशासन अभिवृद्धि गर्ने।

१०. रणनीति

नीति १: समुन्नत राष्ट्रिय शहरी प्रणाली र शहरीस्वरूपको विकास गर्ने

१.१ शहर र शहरी प्रणालीबिचको अन्तरआबद्धतालाई प्रवर्धन गर्ने।

१.२ शहरी-ग्रामीण तथा क्षेत्रीय सम्बन्धलाई सुदृढ गर्दै पिछडिएको क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाउने।

१.३ प्रदेश राजधानीलगायतका देशका ठुला शहरहरूलाई प्रमुख आर्थिक केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने।

१.४ विविधतायुक्त मौलिक शहरी तथा बस्ती स्वरूपको पहिचान, संरक्षण, पुनरुत्थान एवं विकास गर्ने।

नीति २: उत्थानशील शहरी पूर्वाधारको पहुँचमा विस्तार गर्ने

२.१ आधारभूत शहरी पूर्वाधार र सेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।

२.२ एकीकृत रूपमा शहरी पूर्वाधारको स्तरोन्नति र विस्तार गर्ने।

२.३ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु अनुकूलनको आन्तरिकीकरणलाई प्राथमिकता दिइ दिगो र पर्यावरणमैत्री पूर्वाधारको विकास गर्ने।

२.४ शहरी पूर्वाधार सम्पत्तिको व्यवस्थापन एवं आवधिक मर्मत सम्भार गर्ने।

नीति ३: व्यवस्थित शहरी विकासका लागि स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गर्ने

३.१ बहुक्षेत्रगत लगानी योजना (Multi Sectoral Investment Plan: MSIP) तयार गरी प्राथमिकताको आधारमा तीनै तहको सरकारको स्रोत साधनलाई प्रभावकारी रूपमा परिचालन गर्ने।

३.२ वैकल्पिक वित्तीय उपकरणहरू र स्रोत साधन परिचालन गर्ने।

३.३ शहरी पूर्वाधारको डिजाइन, निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा निजी, सहकारी, वित्तीय, संस्थागत क्षेत्र, स्वदेशी तथा वैदेशिक क्षेत्र र समुदायको साझेदारीलाई प्रोत्साहन र परिचालन गर्ने।

३.४ अनौपचारिक क्षेत्रका आर्थिक क्रियाकलाप र रोजगारीलाई शहरी विकासमा आबद्ध गर्ने।

नीति ४: अन्तर क्षेत्रगत समन्वय र शहरी सुशासन अभिवृद्धि गर्ने

४.१ शहरी क्षेत्रमा क्रियाशील सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धिसहित सिधा सम्पर्क र समन्वय स्थापित गर्ने।

४.२ तहगत शहरी योजनाको स्वीकृति र कार्यान्वयनको लागि कानूनी आधारसहित स्पष्ट खाका तयार गर्ने।

४.३ एकीकृत एवं स्वस्फूर्त रूपमा शहरी सेवा प्रवाह गर्ने।

४.४ शहरी योजना तथा पूर्वाधार शासनलाई समावेशी बनाउने।

११. कार्यनीति

११.१. समुन्नत राष्ट्रिय शहरी प्रणाली र शहरी सूूपको विकास गर्नेसँग सम्बन्धित रणनीतिहरूको कार्यनीति:

११.१.१. शहर र शहरी प्रणालीबिचको अन्तरआबद्धतालाई प्रवर्धन गर्ने

(क) शहर तथा बस्तीहरूको वैज्ञानिक वर्गीकरण गरी उपलब्ध हुनुपर्ने न्यूनतम सेवा सुविधा र पूर्वाधारको मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। त्यसैगरी मेगा सिटी, स्मार्ट सिटी, नयाँ शहर, हिमाली शहर, एरोसिटी, खाद्य

हरियाली शहर, शहरी आर्थिक कोरिडोर जस्ता शब्दावलीहरूको परिभाषा तथा मानक तयार गरिनेछ।

- (ख) अन्तर शहर र बस्तीहरू बिचको यातायात पहुँच अभिवृद्धि गर्न सरोकारवालासँगको सहकार्य र समन्वयमा द्रुत, अर्धद्रुत र स्थानीय मल्टीमोडल परिवहन पूर्वाधारको विकास गरिनेछ।
- (ग) ट्रान्जिट ओरिएण्टेड विकास (Transit Oriented Development) लाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
- (घ) वृहत्तर शहरी क्षेत्र (Mega-city Cluster) र शहरी आर्थिक कोरिडोर (Urban Economic Corridor) को एकीकृत विकास गरिनेछ।

११.१.२. शहरी-ग्रामीण तथा क्षेत्रीय सम्बन्धलाई सुदृढ गर्दै पिछडिएको क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाउने

- (क) सुदृढ यातायात र सञ्चार सम्पर्क (Connectivity) सहित उच्चस्तरीय शहरी सेवा र पूर्वाधारमा ग्रामीण क्षेत्रको पहुँच र अन्तरआबद्धता (Rural-Urban Linkage) विस्तार गरिनेछ।
- (ख) अर्ध-शहरी (Peri-urban) क्षेत्रका परम्परागत मौलिक बस्तीहरूलाई शहरी ग्राम (Urban Village) को रूपमा विकास गरिनेछ।
- (ग) शहर विस्तार गर्दा जल, वन तथा कृषि क्षेत्रको संरक्षणमा जोड दिइ पृष्ठप्रदेश (Hinterland) लाई कृषि, पशुपालन एवं निश्चित आर्थिक पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।
- (घ) आरोग्य शहरी जीवन र खाद्य सुरक्षाका लागि सरोकारवालाको समन्वय र सहकार्यमा रैथाने बाली संरक्षणसहित शहरमा कम्तीमा तीन महिनालाई पुग्ने खाद्य तथा इन्धन भण्डारण पूर्वाधारको विकास गरिनेछ।
- (ङ) मध्य पहाडी लोकमार्ग, हुलाकी लोकमार्ग, ग्रेट हिमालयन ट्रेल आसपासमा अवस्थित बस्तीहरूको योजनाबद्ध विकासको लागि स्रोत साधन र लगानी वृद्धि गरिनेछ। साथै, पिछडिएको क्षेत्रमा औद्योगिक क्रियाकलापलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक जग्गाको व्यवस्थापन र पूर्वाधार विकास गरिनेछ।
- (च) असुरक्षित एवं अपायकमा छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई आर्थिक आबद्धतासहित क्रमशः सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्दै एकीकृत र उत्थानशील बस्तीको रूपमा विकास गरिनेछ।
- (छ) ग्रामीण क्षेत्रका बजार केन्द्र र साना शहरहरूको व्यवस्थित विकास गर्दै जनसङ्ख्यालाई यथास्थानमै बसोबास (Retain) गर्न आकर्षण गराइ आन्तरिक बसाइँसराइ र जनसाङ्ख्यिक सन्तुलन कायम गरिनेछ।

११.१.३. प्रदेश राजधानीलगायत देशका ठुला शहरहरूलाई प्रमुख आर्थिक केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने

- (क) एक शहर एक वा बहु पहिचानमा आधारित भएर शहरहरूको तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको प्रस्फुटनसहित शहरहरूलाई विकास गरिनेछ।
- (ख) अव्यवस्थित शहरी विस्तार (Urban Sprawl) रोक्नका लागि शहरहरूको प्राकृतिक क्षमता, पृष्ठप्रदेशसँगको अन्तरसम्बन्ध एवं जनसङ्ख्या वृद्धिको आधारमा शहर विस्तार योजना (Urban Expansion Planning) कार्यान्वयन गरिनेछ।
- (ग) ठुला शहरहरूमा गतिशील जनसङ्ख्या (Floating Population) को चापसमेतलाई मध्यनजर गरी आधारभूत सेवा पूर्वाधार विकास गरिनेछ।
- (घ) सङ्घीय राजधानी काठमाडौं उपत्यकालाई सांस्कृतिक शहरको रूपमा विकास गरिनेछ।
- (ङ) निश्चित मापदण्ड, नवप्रवर्तन र सघन लगानीका माध्यमबाट प्रदेश राजधानीहरूलाई प्रतिस्पर्धी र जीवन्त शहर बनाइनेछ।
- (च) नगरपालिका र गाउँपालिकाको प्रशासनिक तथा आर्थिक केन्द्रहरूको योजनाबद्ध विकास गरिनेछ।

११.१.४. विविधतायुक्त मौलिक शहरी तथा बस्ती स्वरूपको पहिचान, संरक्षण, पुनरुत्थान एवं विकास गर्ने

- (क) राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सम्पदा बस्तीहरूको अभिलेख तयार गरी दिगो संरक्षण र आर्थिक उन्नतिका लागि स्थानीय उत्पादन र पर्यटन प्रवर्धनसँग आबद्ध गरी मौलिक वास्तुकला संरक्षण र शहरी पुनरुत्थानका योजनाहरू कार्यान्वयन गरिनेछ।
- (ख) स्थानीय तहहरूको सहकार्यमा अभिलेखीकरण र नयाँ पुस्तालाई ज्ञान हस्तान्तरणसहित विविधतायुक्त पर्यावरणीय, सामाजिक, आर्थिक आधारसहितका बस्ती स्वरूपको संरक्षण र प्रवर्धन (Morphological Retainment and Enhancement) गरिनेछ।
- (ग) परम्परागत ढुङ्गेधारा, इनार, पोखरी, पाटीपौवा, देवल, चोक चौतारालगायतका पूर्वाधारको संरक्षण र संवर्धन गर्न स्थानीय स्रोत साधान, सिप र प्रविधिको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
- (घ) शहरी दृश्यावलीमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने तार, होर्डिंग बोर्ड, पार्किङलगायतको नियन्त्रण तथा नियमन गर्न एवं शहरी सौन्दर्य अभिवृद्धिका लागि शहरी भू-आकृति (Urban Landscape) कार्यविधि तयार गरी लागु गरिनेछ।
- (ङ) नयाँ शहर तथा बस्ती योजनामा नेपाली मौलिकता र विविधता अनुसार तहगत पदमार्ग, किनारा, क्षेत्र, नोड र ल्याण्डमार्क (Paths, Edges, Districts, Nodes, and Landmarks) हरू समावेश गरिनेछ।

११.२. उत्थानशील शहरी पूर्वाधारको पहुँचमा विस्तार गर्नेसँग सम्बन्धित रणनीतिहरूको कार्यनीति:

११.२.१. आधारभूत शहरी पूर्वाधार र सेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने

- (क) संयुक्त आवास, सामुहिक आवास, सामाजिक आवास, भाडाको आवास, सहकारी आवासलगायत व्यवस्थित आवास निर्माण एवं भइरहेका आवासहरूको स्तरोन्नतिका माध्यमबाट सबैको लागि सुरक्षित र सुपथ (Affordable) सहितको न्यूनतम आवास सुविधा प्रत्याभूति गरिनेछ। साथै, जग्गा वा आवास विकास योजनामा अनिवार्य रूपमा न्यून आय वर्गलाई समावेश गरिनेछ।
- (ख) शहरी बासिन्दाका लागि पर्याप्त सुरक्षित खानेपानी, सरसफाइ पूर्वाधार र बाढीजन्य प्रकोप न्यूनीकरणका लागि सरोकारवालासँगको समन्वय र सहकार्यमा शहरी जल व्यवस्थापन (Urban Water Management) को दिगो पूर्वाधार विकास गरिनेछ।
- (ग) स्वच्छ र सुरक्षित शहरी वातावरणको लागि बसोबास क्षेत्र सुधार गरिनेछ। साथै, आधारभूत आवास एकाइ र कृषि भूमिको हकमा आर्थिक सहूलियतका विकल्पसहित निर्मित क्षेत्र विस्तारलाई निरूत्साहित गरी हरित क्षेत्र संरक्षणको लागि समन्वय गरिनेछ।
- (घ) सबैको लागि पहुँचयुक्त, सुविधायुक्त, सुरक्षित र वातावरणमैत्री शहरी यातायातका लागि सरोकारवालासँगको सहकार्य र समन्वयमा मास ट्रान्जिट, पैदलमैत्री, साईकलमैत्री एवं नवीकरण उर्जामा आधारित यातायात पूर्वाधार विकास गरिनेछ।
- (ङ) शहरी पूर्वाधारलाई ज्येष्ठ नागरिक, महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिसहित लैङ्गिकमैत्री बनाइनेछ।

११.२.२. एकीकृत रूपमा शहरी पूर्वाधारको स्तरोन्नति र विस्तार गर्ने

- (क) एकीकृत र समन्वयात्मक (Holistic Approach) रूपमा शहरी भौतिक पूर्वाधारहरूको योजना तथा निर्माण गरिनेछ। आवश्यकतानुसारका पूर्वाधारहरूलाई व्यवस्थित र भूमिगत गर्दै लगिनेछ।
- (ख) पूर्वाधार र सेवा सुविधा सञ्जालसहितको योजनाबद्ध आवासीय क्षेत्रहरू निर्माण गर्न प्राथमिकता र प्रोत्साहन दिइनेछ। यसका लागि जग्गा तथा आवास एकीकरण विधिको विस्तारित र बहुउपयोगी (Scale-up and Flexible) उपयोग गर्ने गरी कार्यविधि र मापदण्ड तर्जुमा गरिनेछ।
- (ग) व्यवस्थित सार्वजनिक शौचालय, पाटी, पौवा, चौतारा, उद्यान, सामुदायिक केन्द्र, पुस्तकालयजस्ता सामाजिक मिलनका स्थलहरू संरक्षण एवं डिजिटल सुविधासहित विकास गरिनेछ।

- (घ) सरोकारवालासँग सहकार्य र समन्वयमा शहरमा आवश्यक शिक्षा, स्वास्थ्य, खेलकुद, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र मनोरञ्जनात्मक पूर्वाधारहरू विकास गरिनेछ।
- (ङ) शहरी क्षेत्रमा हाटबजार, बसपार्क, व्यवसाय शुरूवाती स्थल (Start-up Business Space), प्रशोधन केन्द्र, विशेष आर्थिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्रलगायतका दिगो आर्थिक आय आर्जन गर्ने खालका पूर्वाधार विकासमा समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।

११.२.३. विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु अनुकूलनको आन्तरिकरणलाई प्राथमिकता दिइ दिगो र पर्यावरण मैत्री पूर्वाधारको विकास गर्ने

- (क) शहरमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि पूर्वसूचना र पूर्वतयारीका सेवा र पूर्वाधारको व्यवस्था गरिनेछ। बहुविपद् जोखिमको अवस्था आकलन गरी भूउपयोग र भौतिक विकास नियमन एवं जोखिमपूर्ण बस्तीहरूको स्थानान्तरण गरिनेछ।
- (ख) शहरी वन तथा कृषिलाई योजनामा आबद्ध गरी तहअनुसार आवश्यक खुल्ला क्षेत्र (चौतारा, पोखरी, उद्यान, चोक, खेलमैदान, टुँडिखेल आदि) र हरियाली क्षेत्रको विकास गरिनेछ।
- (ग) शहरी जल सुरक्षा (Urban Water Security) का लागि परिवार, समुदाय, नगरस्तर र क्षेत्रीयस्तरमा भूमिगत जल संरक्षण एवं पुनर्भरण (Recharge) गरिनेछ। जमिनको प्राकृतिक बनोट र पानीको प्राकृतिक बहावलाई अवरोध नहुने गरी जलप्रणालीको संरक्षण तथा प्रवर्धन गरिनेछ।
- (घ) फोहरमैलाको उत्पादन घटाउने, पुनः प्रयोग गर्ने र स्रोतमा वर्गीकरण गरी चक्रीय प्रयोगबाट फोहरमैलाको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्न प्राविधिक सहयोग र आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ।
- (ङ) शहरमा फैलन सक्ने महामारी नियन्त्रणका लागि आवश्यक पर्ने संरचना र सुविधाहरूको योजना तथा मापदण्ड बनाइ कार्यान्वयन गरिनेछ।
- (च) पूर्वाधार निर्माणमा वातावरणमैत्री निर्माण सामग्री र हरित प्रविधिलाई प्रोत्साहन, न्यून कार्बन उत्सर्जनसहित जलवायु अनुकूलन पद्धति र प्रविधिलाई अनुसरण गरिनेछ।
- (छ) बहुविपद् जोखिमको न्यूनीकरणको लागि मौजुदा संहिता र मापदण्डलाई समय सापेक्ष परिवर्तन गर्दै लागु गर्न प्रोत्साहनका विधिहरू समेत अवलम्बन गरिनेछ।
- (ज) विपद्पछिको पुनर्निर्माणमा विगतको कमी कमजोरी र सिकाइको विश्लेषण गरी अझ राम्रो निर्माण (Build Back Better) को अवधारणा अनुसरण गरिनेछ। नेपालमा विपद् जोखिम अवश्यम्भावी रहेकोले कुनै एक घटना केन्द्रित उपचारको सट्टा रोकथाम र पूर्वतयारीको लागि अनवरत रूपमा सञ्चालित दीर्घकालीन प्रणाली प्रवर्धन गरिनेछ।

2077.6

११.२.४. शहरी पूर्वाधार सम्पत्तिको व्यवस्थापन एवं आवधिक मर्मत सम्भार गर्ने

- (क) शहरी पूर्वाधारहरूको डिजिटल अभिलेख तयारी र अघावधिक गरी सरोकारवाला निकायहरूबिच सूचना आदानप्रदान गर्न समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।
- (ख) सार्वजनिक, ऐलानी तथा पर्ती जग्गाको अभिलेखीकरण, संरक्षण तथा व्यवस्थापनका साथै सबै तहका सडक तथा सार्वजनिक पूर्वाधारहरूले ओगटेको जमिनको कित्ताकाटसहित अभिलेख राख्न सम्बन्धित निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।
- (ग) शहरी पूर्वाधारहरू अविच्छिन्न सञ्चालन गर्न तत्कालिक र आवधिक मर्मत सम्भार योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा समन्वय गरिनेछ। यसका लागि प्रतिकार्य संयन्त्र (Response Mechanism) को व्यवस्था गर्न सहकार्य गरिनेछ।
- (घ) शहरी पूर्वाधारको तहगत वर्गीकरण गरी सोहीअनुरूप तत् तत् तह र निकायलाई अभिलेखीकरण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा जिम्मेवार बनाइनेछ।
- (ङ) महत्त्वपूर्ण शहरी पूर्वाधारहरूको उपयोग समय (Functional Life Span) तोक्ने व्यवस्था गरिनेछ। पूर्वाधारको जीवनचक्र खर्च (Life Cycle Cost) न्यून गर्न आकस्मिक मर्मत सम्भारको लागि विमा (Insurance) का साथै नियमित मर्मत सम्भार र उपयोग समय पछिको निर्माणको लागि वार्षिक वृत्ति कोष (Sinking Fund) लगायतका विकल्पहरूको व्यवस्था गर्न आवश्यक कार्यविधि र मापदण्ड बनाइनेछ।

११.३. व्यवस्थित शहरी विकासका लागि स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गर्नेसँग सम्बन्धित रणनीतिहरूको कार्यनीति:

११.३.१. बहुक्षेत्रगत लगानी योजना (MSIP) तयार गरी प्राथमिकताको आधारमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको सरकारको स्रोत साधनलाई प्रभावकारी रूपमा परिचालन गर्ने

- (क) अधिकतम सामाजिक तथा आर्थिक प्रतिफल प्राप्त हुने रूपान्तरणकारी शहरी पूर्वाधारको पहिचान र प्राथमिकीकरण गरी बहुक्षेत्रगत लगानीलाई दिशानिर्देश गरिनेछ।
- (ख) निश्चित मापदण्ड बनाइ जनसहभागितामा आधारित जग्गा तथा आवास विकास, बसोबास क्षेत्र सुधार, शहरी पुनरोत्थान र चक्लाबन्दीलगायतका योजनाबद्ध बस्ती विकासमा सरकारी लगानी वृद्धि गरी योजनाबद्ध विकास बाहेकका क्षेत्रमा लगानी निरूत्साहित गरिनेछ।
- (ग) शहरी योजना, वित्तीय संरचना तथा विनियोजन प्रणालीबिच सामञ्जस्य कायम गरी रणनीतिक शहरी पूर्वाधारमा लगानी एवं सहलगानीका लागि आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।

- (घ) स्थानीय स्रोत साधन (मानव संसाधन, निर्माण सामग्री, वित्त, ज्ञान, प्रविधि आदि) को पहिचान, समुचित उपयोग र प्रवर्धनबाट शहरको आन्तरिक क्षमता वृद्धि गरी अनुदानमाथिको परनिर्भरता कम गर्दै लगिनेछ।

११.३.२. वैकल्पिक वित्तीय उपकरणहरू र स्रोत साधन परिचालन गर्ने

- (क) शहरी पूर्वाधारको विकासबाट घरजग्गा र संरचनामा हुने मूल्य अभिवृद्धि (Value Capture) लाई शहरको आन्तरिक स्रोत बढाउने साधनको रूपमा प्रयोग गरिनेछ। यसका लागि घरजग्गाको मूल्याङ्कनलाई वैज्ञानिक बनाई एकरूपता ल्याउनका लागि स्वचालित प्रणाली (Land Value Index) को विकास गर्न सम्बन्धित निकायसँग सहकार्य गरिनेछ। खाली घडेरी (Vacant land) र आधारभूत आवास एकाइभन्दा बढी क्षेत्रफलको घर निर्माणमा प्रगतिशील करको माध्यमबाट अनुत्पादक क्षेत्रको लगानीलाई निरुत्साहित गरिनेछ।
- (ख) शहरी पूर्वाधारका लागि जग्गा प्राप्तिमा जग्गा पुनर्समायोजन (Land Readjustment), जग्गा एकीकरण (Land Pooling), सट्टापट्टा, अल्पकालीन स्वामित्व हस्तान्तरण (Lease), जग्गा साझेदारी (Land Sharing), विकास अधिकार हस्तान्तरण (Development Right Transfer), चक्काबन्दी, भूमि बैङ्कजस्ता वैकल्पिक उपायहरू अवलम्बन गर्न आवश्यक कानून र कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।
- (ग) योजनाबद्ध शहरी विकासका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा उपलब्ध ज्ञान, सिप, प्रविधि, सिकाइ, नवप्रवर्तनका साथै आर्थिक र भौतिक स्रोत साधन परिचालन गरिनेछ।
- (घ) योजनाबद्ध शहरी विकासका लागि कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष, कल्याणकारी कोष, जग्गा विकास चक्रकोष, नगर विकास कोष, विकास प्राधिकरण कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष, विप्रेषणलगायत वित्तीय स्रोतको परिचालन गरिनेछ।
- (ङ) अनुदान मिश्रित ऋण, मिश्रित वित्त (Blended Finance), सार्वजनिक निजी साझेदारी (Public Private Partnership), प्रभावी वित्तीय लगानी (Impact Investment Financing), शहरी ऋणपत्र (Municipal Bond) र सामुदायिक लागत सहभागिता लगायतका वैकल्पिक वित्तीय उपकरणहरू परिचालन गरिनेछ।
- (च) हरित कोष, जलवायु कोष, विश्व वातावरण सुविधा (Global Environment Facility), विश्व जैविक विविधता कार्यढाँचा कोष (Global Bio-Diversity Framework Fund), हरित उर्जा वित्त साझेदारी सुविधा (Clean Energy Financing Partnership Facility), कार्बन कर्जा (Carbon Credit), Innovation Fund, Adaptation Fund, Loss and Damage Fund लगायतका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय हरित वित्तीय संस्थाहरूको स्रोतमाथिको पहुँच स्थापित गरी हरित पूर्वाधार विकासमा

[Handwritten signature]

- लगानी गर्न नगर विकास कोषलाई हरित लगानी वाहक (Green Financing Vehicle) को रूपमा प्रवर्धन तथा परिचालन गरिनेछ।
- (छ) शहरी तथा क्षेत्रीय विकासमा अनुभवी तथा सेवा निवृत्त जनशक्तिको ज्ञान, अनुभव र सिपलाई पुँजीकृत गर्न एवं प्रविधि हस्तान्तरणका लागि कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।

११.३.३. शहरी पूर्वाधारको डिजाइन, निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा निजी, सहकारी, वित्तीय, संस्थागत क्षेत्र, स्वदेशी तथा वैदेशिक क्षेत्र र समुदायको साझेदारितालाई प्रोत्साहन र परिचालन गर्ने

- (क) न्यून आय वर्गलाई सहूलियतसहित शहरी सेवा पूर्वाधारमा लागत असुली (Cost Recovery) को लागि मानक र कार्यविधि तयार गरी लागु गरिनेछ।
- (ख) निजी क्षेत्र, विभिन्न कोष, वित्तीय संस्था, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकाय, राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू, विकास साझेदारहरूलाई निश्चित लक्ष्य वा क्षेत्रसँग आबद्ध गरी वृहत्तर परिचालन गरिनेछ।
- (ग) स्थानीय स्तरका शहरी पूर्वाधारको निर्माण र व्यवस्थापनमा लाभग्राही समुदायसँग लागत साझेदारीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
- (घ) शहरी पूर्वाधारका रूपान्तरणकारी आयोजनाहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ।

११.३.४. अनौपचारिक क्षेत्रका आर्थिक क्रियाकलाप र रोजगारीलाई शहरी विकासमा आबद्ध गर्ने

- (क) अनौपचारिक आर्थिक गतिविधि पहिचान गरी शहरी सेवा सुविधामा आबद्ध गरिनेछ।
- (ख) पुनः प्रयोग योग्य फोहरमैला र सामग्रीहरूको सङ्कलन र व्यवस्थापनलाई प्रोत्साहन गर्न नीतिगत सुधार गरिनेछ।
- (ग) एक पटक प्रयोग भइसकेका सरसामानहरू (लत्ता कपडा, पुस्तक, विद्युतीय सामग्री, फर्निचर आदि) को सङ्कलन, बिक्री, सट्टापट्टा गरी पुनः प्रयोग गर्ने शहरी सेवा केन्द्रहरूको विकास गरिनेछ।
- (घ) शहरी गरिब तथा कृषकलाई शहरभित्र निश्चित स्थान र समय तोकी स्थानीय उत्पादन र दैनिक उपभोग्य वस्तुहरूको व्यापार व्यवसाय गर्न व्यवस्थित क्षेत्रहरू विकास गरिनेछ।
- (ङ) अनौपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गरी क्रमशः औपचारिक आर्थिक आबद्धता बढाइनेछ।

११.४. व्यवस्थित शहरी विकासका लागि स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गर्नेसँग सम्बन्धित रणनीतिहरूको कार्यनीति:

११.४.१. शहरी क्षेत्रमा क्रियाशील सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि सहित सिधा सम्पर्क र समन्वय स्थापित गर्ने

- (क) शहरी विकासका असल अभ्यास, सिकाइ तथा अनुसन्धानलाई विस्तार एवं नवप्रवर्तन र सिर्जनशीलताको प्रवर्धन गर्दै शहरी क्षेत्रको ज्ञान, सिप, अनुभव र प्रविधिलाई प्रदेश एवं स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गरिनेछ।
- (ख) शहरहरूबिचको स्वस्थ प्रतिस्पर्धालाई प्रोत्साहन र असल अभ्यासलाई पुरस्कृत गरिनेछ। सङ्घीय शहरी लगानी एवं सहलगानीको पूर्वसर्तको रूपमा भौतिक विकासको नियमन, व्यवस्थित जग्गा तथा आवास विकास, वातावरण सुधार, भूमिगत जलसञ्चय तथा फोहरमैला व्यवस्थापन समेतलाई लिने गरी कार्यविधि कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।
- (ग) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा आवश्यकतानुसार आर्किटेक्ट, प्लानर र अन्य विज्ञ जनशक्तिको उपलब्धता सुनिश्चित गरिनेछ। साना र मझौला स्तरका शहरी योजना तर्जुमा र पूर्वाधार डिजाइनमा आन्तरिक प्राविधिक क्षमता वृद्धि गरी परामर्शदाताको परनिर्भरता कम गर्दै लगिनेछ।
- (घ) नगर विकास समितिहरूलाई विज्ञ समूह (Think Tank) का रूपमा रूपान्तरण गर्न क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।
- (ङ) शहरी विकासका विविध आयामहरूमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, निजी क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था, उपभोक्ताको अभिमुखिकरण, अन्तरक्रिया एवं सचेतना अभिवृद्धिमाफत सशक्तिकरण र राजनीतिक प्रतिबद्धता हासिल गरिनेछ।
- (च) अन्तर तह तथा अन्तर निकाय समन्वयका लागि आवश्यक संयन्त्र र एकीकृत शहरी सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (Urban Management Information System: UMIS) स्थापना गरिनेछ।
- (छ) शहरी क्षेत्रीय वा उपक्षेत्रीय विकासको लागि योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ।
- (ज) शहरी क्षेत्रमा क्रियाशील निकायहरूबिच ज्ञानको आदानप्रदान, अध्ययन अनुसन्धान, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा सहकार्य र समन्वय गर्न नेपाल राष्ट्रिय शहरी मञ्च गठन गरिनेछ।

११.४.२. तहगत शहरी योजनाको स्वीकृति र कार्यान्वयनको लागि कानूनी आधारसहित स्पष्ट खाका तयार गर्ने

- (क) शहरी स्थलीय योजना तर्जुमा, स्वीकृति, भौतिक विकासको नियमन र कार्यान्वयनको लागि आवश्यक शहरी एवं बस्ती विकाससम्बन्धी कानून तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ। शहरी मामिला र पूर्वाधार विकासलाई समग्र शहरी सुशासनको अङ्गको रूपमा अगाडि बढाइनेछ।
- (ख) शहरी पूर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहमा दोहोरो नपर्ने गरी निश्चित सेवा पूर्वाधारको मापदण्ड र निकाय तोकिनेछ।

- (ग) समुदायको अग्रसरतामा स्थानीय परिवेश सुहाउँदो बस्ती विकास, शहरी योजना तथा निर्माणसम्बन्धी मापदण्ड तर्जुमा र कार्यान्वयन गरी शहरी भौतिक विकासको नियमन गरिनेछ।
- (घ) तराई, पहाड र हिमाली क्षेत्रको विशिष्ट भौगोलिक परिवेशको साथै बस्तीको आर्थिक आधार र चरित्र (शहरी, अर्ध-शहरी, ग्रामीण) लाई सम्बोधन गर्ने गरी योजना तर्जुमा र मापदण्ड तोकी तहगत शहरी तथा बस्ती विकासको कार्य प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा हस्तान्तरण गरिनेछ।
- (ङ) भौतिक विकास योजना, संरचनात्मक योजना, एकीकृत कार्यमुलक योजना, आवधिक योजना, रणनीतिक योजना, एकीकृत शहरी विकास योजना जस्ता शहरी योजनाका प्राविधिक शब्दावलीहरूको परिभाषा तथा मानक तयार गरी अवलम्बन गरिनेछ।
- (च) Urban Infrastructure Condition Index, City Prosperity Index, Urban Competitiveness Index, Smart City Indicator, Urban Resiliency Report Card, Degree of Urbanization जस्ता शहरी तथ्याङ्कलाई व्यवस्थित र अद्यावधिक गरी एवं सरोकारवालाहरूको पहुँचमा ल्याइ तथ्याङ्कमा आधारित निर्णय, योजना र लगानीलाई अनुसरण गरिनेछ।

११.४.३. एकीकृत एवं स्वतःस्फूर्त रूपमा शहरी सेवा प्रवाह गर्ने

- (क) डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क अवधारणाअनुरूप सूचना प्रविधिको उच्चतम उपयोग गर्दै शहरी सूचना पहुँच र शहरी सेवा प्रवाह थप प्रभावकारी बनाइनेछ।
- (ख) सरकारी कार्यालय परिसरहरूलाई क्रमशः एकीकृत बनाउँदै लगिनेछ। त्यसैगरी यातायात ट्रान्जिट एवं घनाबस्तीको केन्द्रमा शहरी सेवा केन्द्रमार्फत सार्वजनिक सेवा प्रदान गरिनेछ।
- (ग) घरजग्गाको कारोबारलाई व्यवसायिक, पारदर्शी, प्रतिस्पर्धी र जवाफदेही बनाउन उद्योगको रूपमा विकास गरिनेछ। साथै, घरजग्गा व्यवसायलाई एकद्वार प्रणालीबाट नियमन गर्न सरोकारवाला निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।
- (घ) शहरी सेवा प्रवाहको सन्दर्भमा गुनासो सम्बोधन गर्नका लागि स्थानीय तहमा प्रभावकारी गुनासो सम्बोधन संयन्त्र स्थापना गरिनेछ।

११.४.४. शहरी योजना तथा पूर्वाधार शासनलाई समावेशी बनाउने

- (क) आवासविहीन तथा शहरी गरिबका सवालहरूको सम्बोधन गर्न आधारभूत सेवा र पूर्वाधारको पहुँच प्रवर्धन गरिनेछ।
- (ख) शहरी विकासमा आदिवासी जनजातिलगायत विशेष समुदायको सामाजिक, साँस्कृतिक एवं वातावरणीय अधिकारहरूको सम्मान तथा संवर्धन गरिनेछ।

- (ग) शहरी निर्णय प्रक्रिया र लाभ वितरणमा सबै वर्ग लिङ्ग र समुदायको सूचनामा पहुँचसहित सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ। साथै, युवा वर्गको ज्ञान, सिप, सिर्जनशीलता पहिचान गरी शहरी विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गरिनेछ।
- (घ) साबिकका बासिन्दाहरू विस्थापित नहुने गरी जग्गा पुनर्समायोजन वा उचित मुआब्जाको व्यवस्था गरी शहरी पूर्वाधारका लागि आवश्यक जग्गा प्राप्त गरिनेछ।
- (ङ) शहरी पूर्वाधारहरूको रेखदेख, मर्मत सम्भार र व्यवस्थापनमा समुदाय र खासगरी सीमान्तकृत वर्गको क्षमता अभिवृद्धि र अपनत्वसहित परिचालन गरिनेछ।
- (च) शहरी पूर्वाधारहरूको वातावरणीय परीक्षणका साथै समावेशिता र पहुँचयोग्यता परीक्षण गरिनेछ।

१२. नीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी

यस नीतिको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्तिका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहहरूले आआफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गरी नीति कार्यान्वयन गर्नेछन्। नीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी देहायानुसार हुनेछः

१२.१ सङ्घीय सरकारको जिम्मेवारी

- (क) शहरी विकास सम्बद्ध राष्ट्रिय नीतिहरू, कानून, कार्यविधि, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन र नियमन;
- (ख) शहर तथा बस्तीहरूको वैज्ञानिक वर्गीकरण तथा न्यूनतम सेवा सुविधाको मापदण्ड तर्जुमा;
- (ग) शहरी विकाससम्बन्धी राष्ट्रिय एवं अन्तरराष्ट्रिय सङ्घ संस्थासँग सन्धि, सम्झौता, अभिसन्धि, सम्पर्क, समन्वय र कार्यान्वयन;
- (घ) तहगत शहरी योजनाको तर्जुमा र कार्यान्वयनमा समन्वय;
- (ङ) शहरी पूर्वाधारको तहगत वर्गीकरण र कार्यान्वयनको जिम्मेवारी निर्धारण;
- (च) विशिष्ट शहरी संरचना विकास;
- (छ) शहरी आर्थिक करिडोर, विशेष र वृहत्तर शहरी क्षेत्रहरूको एकीकृत र समन्वयात्मक विकासका लागि संस्थागत व्यवस्था;
- (ज) प्रदेश तथा स्थानीय तहको शहरी व्यवस्थापनमा समन्वय, सहजीकरण र नियमन;
- (झ) वातावरणमैत्री र हरित प्रविधिलाई प्रोत्साहन, जलवायु अनुकूलन पद्धति विकास, कार्यान्वयन र नियमन;
- (ञ) बहुविपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी मापदण्ड लागु गर्न प्रोत्साहनका विधिहरू अवलम्बन;
- (ट) पूर्वाधारहरूको डिजिटल अभिलेखसहितको शहरी तथ्याङ्कमा आधारित निर्णय, योजना र लगानी;

2.000.4

- (ठ) जग्गा तथा आवास विकास, बसोबास क्षेत्र सुधार, शहरी पुनरोत्थान र चक्काबन्दीलगायतका योजनाबद्ध बस्ती विकासका लागि नर्स र मापदण्ड निर्धारण;
- (ड) भौतिक विकासको नियमन, व्यवस्थित जग्गा तथा आवास विकास, वातावरण सुधार तथा फोहरमैला व्यवस्थापनलाई पूर्वसर्तको रूपमा लिइ रणनीतिक शहरी पूर्वाधारमा लगानी र सहलगानीका लागि आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा तथा कार्यान्वयन;
- (ढ) शहरी विकासका असल अभ्यास, नवप्रवर्तन, परम्परागत ज्ञान, सिपको अभिलेखीकरण, अनुसन्धान र प्रविधिलाई प्रदेश एवं स्थानीय तहमा हस्तान्तरण;
- (ण) सम्पदा बस्तीहरूको वर्गीकरण तथा राष्ट्रिय महत्त्वका बस्तीहरूको अभिलेखीकरण, संरक्षण र संवर्धन;
- (त) अन्तर तह तथा अन्तर निकाय समन्वयका लागि आवश्यक संयन्त्र र शहरी सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (UMIS) विकास;
- (थ) घरजग्गा व्यवसाय नियमन गर्न सरोकारवाला निकायसँग समन्वय र सहजीकरण;
- (द) शहरी क्षेत्रका प्राविधिक शब्दावलीहरूको परिभाषा तथा मानक निर्धारण।

१२.२ प्रदेश सरकारको जिम्मेवारी

- (क) राष्ट्रिय नीति तथा मापदण्डको अधिनमा रही प्रदेशको शहरी विकाससम्बन्धी नीति र कानूनको तर्जुमा र नियमन;
- (ख) प्रादेशिक शहरी प्रणालीको पहिचान र प्रवर्धनसहित प्रदेश राजधानीलाई आर्थिक केन्द्रको रूपमा विकास;
- (ग) उत्थानशील बस्ती विकासलाई प्रोत्साहन;
- (घ) प्रादेशिक महत्त्वका सम्पदा बस्तीहरूको अभिलेखीकरण, संरक्षण र संवर्धन;
- (ङ) स्थानीय तहहरू बिच एकीकृत र समन्वयात्मक रूपमा शहरी भौतिक पूर्वाधारहरूको योजना निर्माण तथा अन्तर स्थानीय तह वृहत्तर शहरी क्षेत्र विकास;
- (च) शहरी तथा क्षेत्रीय विकासमा ज्ञान, अनुभव र सिपलाई पुँजीकृत गर्न एवं प्रविधि हस्तान्तरणका लागि कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन।

१२.३ स्थानीय तहको जिम्मेवारी

- (क) राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक नीति तथा मापदण्डको अधिनमा रही मौलिक पहिचानसहितको शहरी विकाससम्बन्धी नीति, कानून र मापदण्डको तर्जुमा र नियमन;
- (ख) स्थानीय परिवेश सुहाउँदो बस्ती विकास, शहरी योजना तथा निर्माणसम्बन्धी मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा भौतिक विकासको नियमन;
- (ग) पहिचानमा आधारित शहरहरूको विकास;

[Handwritten signature]

- (घ) परम्परागत पूर्वाधारको संरक्षण र संवर्धन गर्न स्थानीय स्रोत साधन, सिप र प्रविधिको प्रयोगमा प्रोत्साहन;
- (ङ) स्थानीय सम्पदा बस्तीको अभिलेखीकरण, संरक्षण र संवर्धन;
- (च) आधारभूत आवास आपूर्तिको योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन;
- (छ) सार्वजनिक, ऐलानी तथा पर्ती जग्गा, खुल्ला क्षेत्र एवं सामाजिक मिलन केन्द्रहरूको अभिलेखीकरण, संरक्षण तथा व्यवस्थापन;
- (ज) शहरी भौतिक पूर्वाधारहरूको एकीकृत योजना निर्माण र समन्वयात्मक कार्यान्वयन;
- (झ) शहर विस्तार क्षेत्र, प्रशासनिक तथा आर्थिक केन्द्रहरूको योजनाबद्ध विकास;
- (ञ) नवप्रवर्तनका साथै आर्थिक र भौतिक स्रोत साधन परिचालन गरी स्थानीय शहरी व्यवस्थापन;
- (ट) स्थानीय स्रोत साधनको पहिचान, समुचित उपयोग र प्रवर्धनबाट शहरको आन्तरिक क्षमता वृद्धि;
- (ठ) शहरी सेवा प्रवाहको सन्दर्भमा गुनासो सम्बोधन संयन्त्र स्थापना र प्रभावकारी कार्यान्वयन,
- (ड) शहरी पूर्वाधारहरूको वातावरणीय परीक्षणका साथै समावेशिता र पहुँचयोग्यता परीक्षण;
- (ढ) शहरी पूर्वाधारहरूको रेखदेख, मर्मत सम्भार र व्यवस्थापनमा समुदाय र सीमान्तकृत वर्गको क्षमता अभिवृद्धि र परिचालन।

१३. संस्थागत व्यवस्था

यस नीतिको कार्यान्वयन शहरी विकास मन्त्रालय र मातहतका निकायहरू, सम्बन्धित प्रदेश मन्त्रालयहरू, स्थानीय तहहरू, नगर विकास समितिहरूले गर्नेछन्। यो नीति कार्यान्वयनको लागि आवश्यक समन्वय तथा अनुगमन गर्न सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा परिषद्/समितिहरू गठन हुनेछन्। उक्त परिषद्/समितिहरूको प्रारूप निम्नानुसार हुनेछ:-

१३.१ राष्ट्रिय शहरी विकास (समन्वय) परिषद्

शहरी विकासको काम एकीकृत तथा समन्वयात्मक रूपमा गर्न गराउन देहायबमोजिमको सरोकारवाला एवं विषयगत विज्ञ रहने गरी एक राष्ट्रिय शहरी विकास (समन्वय) परिषद् गठन गरिनेछ।

- (क) मन्त्री, शहरी विकास -अध्यक्ष
- (ख) प्रदेश सरकारका शहरी विकाससम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्री, -सदस्य
सात जना
- (ग) सदस्य (शहरी विकास हेर्ने), राष्ट्रिय योजना आयोग -सदस्य
- (घ) सचिव, अर्थ मन्त्रालय -सदस्य
- (ङ) सचिव, भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय -सदस्य

Handwritten signature

- (च) सचिव, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय -सदस्य
- (छ) सचिव, शहरी विकास मन्त्रालय -सदस्य
- (ज) सातै प्रदेशको प्रतिनिधित्व हुने गरी गाउँपालिका वा नगरपालिकाको अध्यक्ष, उपाध्यक्ष वा प्रमुख, उपप्रमुखमध्येबाट मन्त्रालयले मनोनित गरेका कम्तीमा तीन जना महिलासहित बढीमा सात जना -सदस्य
- (झ) संयोजक, नेपाल राष्ट्रिय शहरी विकास मञ्च -सदस्य
- (ञ) मन्त्रालयको सम्बन्धित महाशाखा हेर्ने सहसचिव -सदस्य सचिव

परिषद्ले आवश्यकतानुसार सरोकारवाला निकाय/विषय विज्ञ आमन्त्रण गर्न सक्नेछ।
खण्ड (ज) को हकमा सदस्यहरूको अवधि दुई वर्षको हुनेछ।

१३.२ शहरी विकास राष्ट्रिय निर्देशक समिति

शहरी विकाससम्बन्धी विभिन्न आयोजना तथा परियोजनाको काम कारबाहीलाई एकीकृत रूपमा गर्न गराउन, अनुसन्धान एवं नवप्रवर्तनलाई प्रोत्साहन गर्न तथा विभिन्न दातृ एवं साझेदार निकायको सहयोगलाई शहरी विकासमा अधिकतम उपयोग गर्न शहरी विकास-राष्ट्रिय निर्देशक समितिको सङ्गठनात्मक संरचना देहायबमोजिम रहनेछ।

- (क) सचिव, शहरी विकास मन्त्रालय - अध्यक्ष
- (ख) सहसचिव, राष्ट्रिय योजना आयोग - सदस्य
- (ग) सहसचिव, अर्थ मन्त्रालय - सदस्य
- (घ) सहसचिव, भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय - सदस्य
- (ङ) सहसचिव, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय - सदस्य
- (च) महानिर्देशक, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग - सदस्य
- (छ) महानिर्देशक, स्थानीय पूर्वाधार विभाग - सदस्य
- (ज) सचिव, शहरी विकास विषय हेर्ने प्रदेश मन्त्रालय, सात जना - सदस्य
- (झ) कार्यकारी निर्देशक, नगर विकास कोष - सदस्य
- (ञ) मान्यता प्राप्त शैक्षिक संस्थाबाट स्नातकोपाधि प्राप्त गरी शहरी विकासको क्षेत्रमा कम्तीमा पाँच वर्षको अनुभव प्राप्त गरेका व्यक्तिहरू मध्येबाट मन्त्रालयबाट मनोनित कम्तीमा एक जना महिलासहित बढीमा तीन जना - सदस्य

[Handwritten signature]

समितिले आवश्यकतानुसार सरोकारवाला निकाय/विषय विज्ञ आमन्त्रण गर्न सक्नेछ। खण्ड (ज) को हकमा सदस्यहरूको अवधि दुई वर्षको हुनेछ।

१३.३ एक वा एकभन्दा बढी स्थानीय तह वा प्रदेशको भौगोलिक क्षेत्रमा पर्ने सङ्घीय तथा प्रादेशिक योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यकतानुसार संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ।

१३.४ मागका आधारमा स्थानीय तहहरूको योजना तथा प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धिका लागि संस्थागत संरचनाहरूको परिचालन गरिनेछ।

१३.५ शहरी क्षेत्रमा क्रियाशील निकायहरू बिच ज्ञानको आदानप्रदान, अध्ययन अनुसन्धान, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा सहकार्य र समन्वय गर्न राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्था तथा प्राज्ञिक एकाइहरू, शहरी विकास साझेदारहरू तथा अध्ययन संस्थानहरूको प्रतिनिधित्व रहने गरी आवश्यकतानुसार नेपाल राष्ट्रिय शहरी मञ्च (Nepal National Urban Forum) गठन गरिनेछ।

१४. आर्थिक पक्ष

यस नीतिको कार्यान्वयन गर्न सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको वार्षिक कार्यक्रमको रूपमा विनियोजन हुने बजेट तथा कार्यक्रमहरूबाट स्रोत व्यवस्थापन गरिनेछ। नगर विकास कोषको पुनर्संरचनासहित शहरी पूर्वाधारका लागि थप पुँजी परिचालन गरिनेछ। साथै, शहरी लगानीका लागि वैकल्पिक स्रोतहरू, साझेदारी, हरित एवं जलवायु लगानी, घरजग्गाको भ्यालु क्याप्चर तथा पुनर्समायोजन र अन्य वित्तीय उपकरणहरूको परिचालन गरिनेछ।

१५. कानूनी व्यवस्था

शहरी विकासको कार्यलाई निर्देशन तथा नियमन गर्न तहगत शहरी योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन, विकास नियमन, योजनाबद्ध जग्गा तथा आवास विकास, एकीकृत शहरी पूर्वाधार (युटिलिटी कोरीडोर), घरजग्गाको व्यावसायिक कारोबारसमेतका विषयहरू समावेश गरी छाता ऐनको रूपमा शहरी विकास ऐन तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ। यसका अतिरिक्त यस नीतिको कार्यान्वयनको लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट आवश्यकतानुसार विभिन्न अन्य कानूनी प्रबन्ध गरिनेछ।

१६. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

सङ्घीय तहमा यस नीतिको कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन शहरी विकास मन्त्रालयबाट गरिनेछ। वार्षिक रूपमा शहरी विकास मन्त्रालयले क्षेत्रगत एकीकृत प्रतिवेदन प्रकाशन गर्नेछ। नीति कार्यान्वयनको स्थिति, सान्दर्भिकता, प्रभावकारिता तथा उपलब्धिको मूल्याङ्कन राष्ट्रिय योजना आयोगमार्फत सोझै वा तेश्रो पक्षको संलग्नतामा गराइनेछ। शहरी क्षेत्रसँग अन्तरआबद्धता रहेका नीतिहरूमा शहरी विकासको विषय

समावेश भए नभएको सम्बन्धमा समीक्षा गरिनेछ। यस नीति कार्यान्वयन प्रभावकारिताको मूल्याङ्कन स्वतन्त्र रूपमा, सहाभागितामूलक र समन्वयात्मक तवरबाट राष्ट्रिय विकासका सूचकहरूसँग तादम्यता मिलाइ प्रत्येक ५-५ वर्षमा गरिनेछ। साथै, मूल्याङ्कनको आधारमा नीतिको पुनरावलोकन आवश्यकता अनुसार गरिनेछ।

१७. नीति कार्यान्वयनको जोखिम र न्यूनीकरणका उपायहरू
राष्ट्रिय शहरी नीति, २०८१ कार्यान्वयनका सम्भावित जोखिमहरू र तिनीहरूको न्यूनीकरणका उपायहरूको देहायबमोजिम आकलन गरिएको छः

१७.१ जोखिमहरू

- (क) राष्ट्रिय शहरी नीति लागु गर्ने क्रममा अन्तर निकायगत र अन्तर तहगत सहअस्तित्व, समन्वय र सहकार्यमा आधारित कार्यप्रणाली विकास हुन नसक्ने;
- (ख) पर्याप्त स्रोत साधनको व्यवस्था एवं शहरी विकाससम्बन्धी कानूनी तथा साङ्गठनिक पुनर्संरचनाका प्रावधानहरू लागु नहुन सक्ने;
- (ग) निजी क्षेत्र, गैर सरकारी निकाय तथा शहरी सरोकारवालाहरूको अपेक्षित सहयोग प्राप्त गर्न कठिनाई हुन सक्ने;
- (घ) प्रक्षेपित आर्थिक वृद्धिदर हासिल हुन नसकेमा शहरी क्षेत्रमा राज्यको लगानी अपर्याप्त हुन सक्ने;
- (ङ) जलवायु र विपद्का घटनाहरूमा अस्वाभाविक वृद्धिबाट जटिलता हुन सक्ने;
- (च) शहरी जनसङ्ख्या वृद्धि र बसाइँसराइको प्रवृत्ति अनुमानयोग्य हुन नसक्ने।

१७.२ जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू

- (क) शहरी विकासको काम एकीकृत तथा समन्वयात्मक रूपमा गर्न गराउन आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ;
- (ख) प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूको नीति, कानून, मापदण्ड निर्माणमा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याइ क्रमशः क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ;
- (ग) सहलगानीलगायत वैकल्पिक आर्थिक स्रोत परिचालनको व्यवस्था गरिनेछ;
- (घ) नीति कार्यान्वयनका लागि सरकारी स्रोतको अतिरिक्त विकास साझेदारबाट प्राप्त हुने तथा लागत आपूरणको सिद्धान्तअनुरूप निजी क्षेत्रको स्रोतसमेत आकर्षित गरिनेछ;
- (ङ) शहरी पूर्वाधारको पहिचान तथा निर्माणमा शहर शहरबिच सहकार्यात्मक प्रणाली विकास गरिनेछ;
- (च) विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु अनुकूलनलाई शहरी विकास प्रक्रियामा आन्तरिकीकरण गरिनेछ।

१८. खारेजी

राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४ खारेज गरिएको छ। उक्त नीतिबमोजिम भए गरेका कामकारबाहीहरू यसै नीतिबमोजिम भएको मानिनेछ।

अनुसूची १: नीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी तालिका

सि. नं.	नीति	रणनीतिहरू	कार्यनीति	नीति कार्यान्वयनको भूमिका		
				सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
१.	१.१ शहर र शहरी प्रणालीबिचको अन्तर आबद्धतालाई प्रवर्धन गर्ने।		(क) शहर तथा बस्तीहरूको वैज्ञानिक वर्गीकरण गरी उपलब्ध हुनुपर्ने न्यूनतम सेवा सुविधा र पूर्वाधारको मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। त्यसैगरी मेगा सिटी, स्मार्ट सिटी, नयाँ शहर, हिमाली शहर, एरोसिटी, खाद्य हरियाली शहर, शहरी आर्थिक कोरिडोर जस्ता शब्दावलीहरूको परिभाषा तथा मानक तयार गरिनेछ।	✓		
			(ख) अन्तर शहर र बस्तीहरू बिचको यातायात पहुँच अभिवृद्धि गर्न सरोकारवालासँगको सहकार्य र समन्वयमा द्रुत, अर्धद्रुत र स्थानीय मल्टीमोडल परिवहन पूर्वाधारको विकास गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(ग) ट्रान्जिट ओरिएण्टेड विकास (Transit Oriented Development) लाई प्रोत्साहन गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(घ) वृहत्तर शहरी क्षेत्र (Mega-city Cluster) र शहरी आर्थिक कोरिडोर (Urban Economic Corridor) को एकीकृत विकास गरिनेछ।	✓	✓	
			(क) सुदृढ यातायात र सञ्चार सम्पर्क (Connectivity) सहित उच्चस्तरीय शहरी सेवा र पूर्वाधारमा ग्रामीण क्षेत्रको पहुँच र अन्तरआबद्धता (Rural-Urban Linkage) विस्तार गरिनेछ।	✓	✓	✓
	१.२ शहरी-ग्रामीण तथा क्षेत्रीय सम्बन्धलाई सुदृढ गर्ने पिछडिएको क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाउने।		(ख) अर्ध-शहरी (Peri-urban) क्षेत्रका परम्परागत मौलिक बस्तीहरूलाई शहरी ग्राम (Urban Village) को रूपमा विकास गरिनेछ।		✓	✓
			(ग) शहर विस्तार गर्दा जल, वन तथा कृषि क्षेत्रको संरक्षणमा जोड दिइ पृष्ठप्रदेश (Hinterland) लाई कृषि, पशुपालन एवं निश्चित आर्थिक पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।		✓	✓
			(घ) आरोग्य शहरी जीवन र खाद्य सुरक्षाका लागि सरोकारवालाको समन्वय र सहकार्यमा रैथाने बाली संरक्षणसहित शहरमा कम्तीमा तीन महिनालाई पुग्ने खाद्य तथा इन्धन भण्डारण पूर्वाधारको विकास गरिनेछ।		✓	✓

२०७३.०५.२५

सि. नं.	नीति	रणनीतिहरू	कार्यनीति			नीति कार्यान्वयनको भूमिका		
						सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
			(ड) मध्य पहाडी लोकमार्ग, हुलाकी लोकमार्ग, ग्रेट हिमालयन ट्रेल आसपासमा अवस्थित बस्तीहरूको योजनाबद्ध विकासको लागि स्रोत साधन र लगानी वृद्धि गरिनेछ। साथै, पिछडिएको क्षेत्रमा औद्योगिक क्रियाकलापलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक जग्गाको व्यवस्थापन र पूर्वाधार विकास गरिनेछ।			✓	✓	✓
			(च) असुरक्षित एवं अपायकमा छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई आर्थिक आवद्धतासहित क्रमशः सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्दै एकीकृत र उत्थानशील बस्तीको रूपमा विकास गरिनेछ।				✓	✓
			(छ) ग्रामीण क्षेत्रका बजार केन्द्र र साना शहरहरूको व्यवस्थित विकास गर्दै जनसङ्ख्यालाई यथास्थानमै बसोबास (Retain) गर्न आकर्षण गराइ आन्तरिक बसाइँसराइ र जनसाङ्ख्यिक सन्तुलन कायम गरिनेछ।				✓	✓
			(क) एक शहर एक वा बहु पहिचानमा आधारित भएर शहरहरूको तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको प्रस्फुटनसहित शहरहरूलाई विकास गरिनेछ।			✓	✓	✓
			(ख) अव्यवस्थित शहरी विस्तार (Urban Sprawl) रोक्नका लागि शहरहरूको प्राकृतिक क्षमता, पृष्ठप्रदेशसँगको अन्तरसम्बन्ध एवं जनसङ्ख्या वृद्धिको आधारमा शहर विस्तार योजना (Urban Expansion Planning) कार्यान्वयन गरिनेछ।			✓	✓	✓
			(ग) ठुला शहरहरूमा गतिशील जनसङ्ख्या (Floating Population) को चापसमेतलाई मध्यनजर गरी आधारभूत सेवा पूर्वाधार विकास गरिनेछ।			✓	✓	
			(घ) सङ्घीय राजधानी काठमाडौँ उपत्यकालाई सांस्कृतिक शहरको रूपमा विकास गरिनेछ।			✓		
			(ङ) निश्चित मापदण्ड, नवप्रवर्तन र सघन लगानीका माध्यमबाट प्रदेश राजधानीहरूलाई प्रतिस्पर्धी र जीवन्त शहर बनाइनेछ।			✓	✓	

Handwritten signature

सि. नं.	नीति	रणनीतिहरू	कार्यनीति	नीति कार्यान्वयनको भूमिका		
				सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
			(च) नगरपालिका र गाउँपालिकाको प्रशासनिक तथा आर्थिक केन्द्रहरूको योजनाबद्ध विकास गरिनेछ।		✓	✓
			(क) राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सम्पदा बस्तीहरूको अभिलेख तयार गरी दिगो संरक्षण र आर्थिक उन्नतिका लागि स्थानीय उत्पादन र पर्यटन प्रवर्धनसँग आबद्ध गरी मौलिक वास्तुकला संरक्षण र शहरी पुनरुत्थानका योजनाहरू कार्यान्वयन गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(ख) स्थानीय तहहरूको सहकार्यमा अभिलेखीकरण र नयाँ पुस्तालाई ज्ञान हस्तान्तरणसहित विविधतायुक्त पर्यावरणीय, सामाजिक, आर्थिक आधारसहितका बस्ती स्वरूपको संरक्षण र प्रवर्धन (Morphological Retainment and Enhancement) गरिनेछ।		✓	✓
			(ग) परम्परागत ढुङ्गेधारा, इनार, पोखरी, पाटीपौवा, देवल, चोक चौतारालगायतका पूर्वाधारको संरक्षण र संवर्धन गर्न स्थानीय स्रोत साधन, सिप र प्रविधिको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।			✓
			(घ) शहरी दृश्यावलीमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने तार, होर्डिंग बोर्ड, पार्किङहरूको नियन्त्रण तथा नियमन गर्न एवं शहरी सौन्दर्य अभिवृद्धिका लागि शहरी भू-आकृति (Urban Landscape) कार्यविधि तयार गरी लागु गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(ङ) नयाँ शहर तथा बस्ती योजनामा नेपाली मौलिकता र विविधताअनुसार तहगत पदमार्ग, किनारा, क्षेत्र, नोड र ल्याण्डमार्क (Paths, Edges, Districts, Nodes, and Landmarks) हरू समावेश गरिनेछ।	✓	✓	✓

१.४ विविधतायुक्त मौलिक शहरी तथा बस्ती स्वरूपको पहिचान, संरक्षण, पुनरुत्थान एवं विकास गर्ने।

iii

१०.१०.२०१७

क्र.सं.	निति	रणनीतिहरू	कार्यनीति	नीति कार्यान्वयनको भूमिका		
				सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
२.	निति	२.१ आधारभूत शहरी पूर्वाधार र सेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।	(क) संयुक्त आवास, सामुहिक आवास, सामाजिक आवास, भाडाको आवास, सहकारी आवासलगायत व्यवस्थित आवास निर्माण एवं भड्कालेका आवासहरूको स्तरोन्नतिका माध्यमबाट सबैको लागि सुरक्षित र सुपथ (Affordable) न्यूनतम आवास सुविधा प्रत्याभूति गरिनेछ। साथै, जग्गा वा आवास विकास योजनामा अनिवार्य रूपमा न्यून आय वर्गलाई समावेश गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(ख) शहरी बासिन्दाका लागि पर्याप्त सुरक्षित खानेपानी, सरसफाइ पूर्वाधार र बाढीजन्य प्रकोप न्यूनीकरणका लागि सरोकारवालासंगको समन्वय र सहकार्यमा शहरी जल व्यवस्थापन (Urban Water Management) को दिगो पूर्वाधार विकास गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(ग) स्वच्छ र सुरक्षित शहरी वातावरणको लागि बसोबास क्षेत्र सुधार गरिनेछ। साथै, आधारभूत आवास एकाइ र कृषि भूमिको हकमा आर्थिक सहूलियतका विकल्पसहित निर्मित क्षेत्र विस्तारलाई निरुत्साहित गरी हरित क्षेत्र संरक्षणको लागि समन्वय गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(घ) सबैको लागि पहुँचयुक्त, सुविधायुक्त, सुरक्षित र वातावरणमैत्री शहरी यातायातका लागि सरोकारवालासंगको सहकार्य र समन्वयमा मास ट्रान्जिट, पैदलमैत्री, साईकलमैत्री एवं नवीकरण उर्जामा आधारित यातायात पूर्वाधार विकास गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(ङ) शहरी पूर्वाधारलाई ज्येष्ठ नागरिक, महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिसहित लैङ्गिकमैत्री बनाइनेछ।	✓	✓	✓
			(क) एकीकृत र समन्वयात्मक (Holistic Approach) रूपमा शहरी भौतिक पूर्वाधारहरूको योजना तथा निर्माण गरिनेछ; आवश्यकतानुसारका पूर्वाधारहरूलाई व्यवस्थित र भूमिगत गर्दै लगिनेछ।	✓	✓	✓

२०७०

सि. नं.	नीति	रणनीतिहरू	कार्यनीति			नीति कार्यान्वयनको भूमिका		
						सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
		पूर्वाधारको स्तरोन्नति र विस्तार गर्ने।	(ख) पूर्वाधार र सेवा सुविधा सञ्जालसहितको योजनाबद्ध आवासीय क्षेत्रहरू निर्माण गर्न प्राथमिकता र प्रोत्साहन दिइनेछ। यसका लागि जग्गा तथा आवास एकीकरण विधिको विस्तारित र बहुउपयोगी (Scale-up and Flexible) उपयोग गर्ने गरी कार्यविधि र मापदण्ड तर्जुमा गरिनेछ।	✓	✓			✓
			(ग) व्यवस्थित सार्वजनिक शौचालय, पाटी, पौवा, चौतारा, उद्यान, सामुदायिक केन्द्र, पुस्तकालयजस्ता सामाजिक मिलनका स्थलहरू संरक्षण एवं डिजिटल सुविधासहित विकास गरिनेछ।	✓	✓			✓
			(घ) सरोकारवालासँग सहकार्य र समन्वयमा शहरमा आवश्यक शिक्षा, स्वास्थ्य, खेलकुद, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र मनोरञ्जनात्मक पूर्वाधारहरू विकास गरिनेछ।	✓	✓			✓
			(ङ) शहरी क्षेत्रमा हाटबजार, बसपार्क, व्यवसाय शुरूवाती स्थल (Start-up Business Space), प्रशोधन केन्द्र, विशेष आर्थिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्रलगायतका दिगो आर्थिक आय आर्जन गर्ने खालका पूर्वाधार विकासमा समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।	✓	✓			✓
		२.३ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु अनुकूलनको आन्तरिकीकरणलाई प्राथमिकता दिइ दिगो र	(क) शहरमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि पूर्वसूचना र पूर्वतयारीका सेवा र पूर्वाधारको व्यवस्था गरिनेछ। बहुविपद् जोखिमको अवस्था आकलन गरी भूउपयोग र भौतिक विकास नियमन एवं जोखिमपूर्ण बस्तीहरूको स्थानान्तरण गरिनेछ।	✓	✓			✓
			(ख) शहरी वन तथा कृषिलाई योजनामा आबद्ध गरी तहअनुसार आवश्यक खुल्ला क्षेत्र (चौतारा, पोखरी, उद्यान, चोक, खेलमैदान, टुँडिखेल आदि) र हरियाली क्षेत्रको विकास गरिनेछ।	✓	✓			✓
			(ग) शहरी जल सुरक्षा (Urban Water Security) का लागि परिवार, समुदाय, नगरस्तर र क्षेत्रीयस्तरमा भूमिगत जल संरक्षण एवं पुनर्भरण (Recharge) गरिनेछ। जमिनको प्राकृतिक बोनोट र पानीको प्राकृतिक	✓	✓			✓

नेपाल सरकार
तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
सिंहदरवार, काठमाडौं

२०७७

सि. नं.	नीति	रणनीतिहरू आवधिक मर्मत सम्भार गर्ने।	कार्यनीति	नीति कार्यान्वयनको भूमिका		
				सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
			तथा सार्वजनिक पूर्वाधारहरूले ओगटेको जमिनको किताकाटसहित अभिलेख राख्न सम्बन्धित निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।			
			(ग) शहरी पूर्वाधारहरू अविच्छिन्न सञ्चालन गर्न तत्कालिक र आवधिक मर्मत सम्भार योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा समन्वय गरिनेछ। यसका लागि प्रतिकार्य संयन्त्र (Response Mechanism) को व्यवस्था गर्न सहकार्य गरिनेछ।		✓	✓
			(घ) शहरी पूर्वाधारको तहगत वर्गीकरण गरी सोहीअनुरूप तत् तत् तह र निकायलाई अभिलेखीकरण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा जिम्मेवार बनाइनेछ।	✓		
			(ङ) महत्त्वपूर्ण शहरी पूर्वाधारहरूको उपयोग समय (Functional Life Span) तोक्ने व्यवस्था गरिनेछ। पूर्वाधारको जीवनचक्र खर्च (Life Cycle Cost) न्यून गर्न आकस्मिक मर्मत सम्भारको लागि बिमा (Insurance) का साथै नियमित मर्मत सम्भार र उपयोग समय पछिको निर्माणको लागि वार्षिक वृत्ति कोष (Sinking Fund) लगायतका विकल्पहरूको व्यवस्था गर्न आवश्यक कार्यविधि र मापदण्ड बनाइनेछ।	✓	✓	

सि. नं.	नीति	रणनीतिहरू	कार्यनीति	नीति कार्यान्वयनको भूमिका		
				सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
५६	नं. ३.१ बहुक्षेत्रगत लगानी		(क) अधिकतम सामाजिक तथा आर्थिक प्रक्षेपल प्राप्त हुने रूपान्तरणकारी शहरी पूर्वाधारको पहिचान र	✓	✓	✓

सि. नं.	नीति	रणनीतिहरू	कार्यनीति	नीति कार्यान्वयनको भूमिका		
				सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
३.		योजना (MSIP) तयार गरी प्राथमिकताको आधारमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको सरकारको स्रोत साधनलाई प्रभावकारी रूपमा परिचालन गर्ने।	प्राथमिकीकरण गरी बहुक्षेत्रगत लगानीलाई दिशानिर्देश गरिनेछ।			
			(ख) निश्चित मापदण्ड बनाई जनसहभागितामा आधारित जग्गा तथा आवास विकास, बसोबास क्षेत्र सुधार, शहरी पुनरोत्थान र चक्लाबन्दीलगायतका योजनाबद्ध बस्ती विकासमा सरकारी लगानी वृद्धि गरी योजनाबद्ध विकास बाहेकका क्षेत्रमा लगानी निरुत्साहित गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(ग) शहरी योजना, वित्तीय संरचना तथा विनियोजन प्रणालीबिच सामञ्जस्य कायम गरी रणनीतिक शहरी पूर्वाधारमा लगानी एवं सहलगानीका लागि आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।	✓	✓	✓
			(घ) स्थानीय स्रोत साधन (मानव संसाधन, निर्माण सामग्री, वित्त, ज्ञान, प्रविधि आदि) को पहिचान, समुचित उपयोग र प्रवर्धनबाट शहरको आन्तरिक क्षमता वृद्धि गरी अनुदानमाथिको परनिर्भरता कम गर्ने लगिनेछ।			✓
			(क) शहरी पूर्वाधारको विकासबाट घरजग्गा र संरचनामा हुने मूल्य अभिवृद्धि (Value Capture) लाई शहरको आन्तरिक स्रोत बढाउने साधनको रूपमा प्रयोग गरिनेछ। यसका लागि घरजग्गाको मूल्याङ्कनलाई वैज्ञानिक बनाई एकरूपता ल्याउनका लागि स्वचालित प्रणाली (Land Value Index) को विकास गर्न सम्बन्धित निकायसँग सहकार्य गरिनेछ। खाली घडेरी (Vacant land) र आधारभूत आवास एकाइभन्दा बढी क्षेत्रफलको घर निर्माणमा प्रगतिशील करको माध्यमबाट अनुत्पादक क्षेत्रको लगानीलाई निरुत्साहित गरिने छ।	✓	✓	✓
		३.२ वैकल्पिक वित्तीय उपकरणहरू र स्रोत साधन परिचालन गर्ने।	(ख) शहरी पूर्वाधारका लागि जग्गा प्राप्तिमा जग्गा पुनर्समायोजन (Land Readjustment), जग्गा एकीकरण (Land Pooling), सट्टापट्टा, अल्पकालीन स्वामित्व हस्तान्तरण (Lease), जग्गा साझेदारी (Land Sharing), विकास अधिकार हस्तान्तरण (Development Right Transfer), चक्लाबन्दी, भूमि वैङ्कजस्ता वैकल्पिक उपायहरू अवलम्बनभर्गन आवश्यक कानून र कार्यविधि तर्जुमा गरी	✓	✓	✓

viii

[Handwritten signature]

सि. नं.	नीति	रणनीतिहरू	कार्यनीति	नीति कार्यान्वयनको भूमिका			
				सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	
			कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।				
			(ग) योजनाबद्ध शहरी विकासका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा उपलब्ध ज्ञान, सिप, प्रविधि, सिकाइ, नवप्रवर्तनका साथै आर्थिक र भौतिक स्रोत साधन परिचालन गरिनेछ।	✓	✓		
			(घ) योजनाबद्ध शहरी विकासका लागि कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष, कल्याणकारी कोष, जग्गा विकास चक्रकोष, नगर विकास कोष, विकास प्राधिकरण कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष, विप्रेषणलगायत वित्तीय स्रोतको परिचालन गरिनेछ।	✓	✓	✓	
			(ङ) अनुदान मिश्रित ऋण, मिश्रित वित्त (Blended Finance), सार्वजनिक निजी साझेदारी (Public Private Partnership), प्रभावी वित्तीय लगानी (Impact Investment Financing), शहरी ऋणपत्र (Municipal Bond) र सामुदायिक लागत सहभागितालगायतका वैकल्पिक वित्तीय उपकरणहरू परिचालन गरिनेछ।	✓	✓	✓	
			(च) हरित कोष, जलवायु कोष, विश्व वातावरण सुविधा (Global Environment Facility), विश्व जैविक विविधता कार्यद्वारा कोष (Global Bio-Diversity Framework Fund), हरित उर्जा वित्त साझेदारी सुविधा (Clean Energy Financing Partnership Facility), कार्बन कर्ज (Carbon Credit), Innovation Fund, Adaptation Fund, Loss and Damage Fund लगायतका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय हरित वित्तीय संस्थाहरूको स्रोत माथिको पहुँच स्थापित गरी हरित पूर्वाधार विकासमा लगानी गर्न नगर विकास कोषलाई हरित लगानी वाहक (Green Financing Vehicle) को रूपमा प्रवर्धन तथा परिचालन गरिनेछ।	✓			
			(छ) शहरी तथा क्षेत्रीय विकासमा अनुभवी तथा सेवा निवृत्त जनशक्तिको ज्ञान, अनुभव र सिपलाई पुँजीकृत गर्न एवं प्रविधि हस्तान्तरणका लागि कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।	✓	✓	✓	

Handwritten signature

नीति	रणनीतिहरू	कार्यनीति	नीति कार्यान्वयनको भूमिका			
			सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	
३.३ शहरी पूर्वाधारको डिजाइन, निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा निजी, सहकारी, वित्तीय, संस्थागत क्षेत्र, स्वदेशी तथा वैदेशिक क्षेत्र र समुदायको साझेदारीलाई प्रोत्साहन र परिचालन गर्ने।	३.४ अनौपचारिक क्षेत्रका आर्थिक क्रियाकलाप र रोजगारीलाई शहरी विकासमा आवद्ध गर्ने।	(क) न्यून आय वर्गलाई सहूलियतसहित शहरी सेवा पूर्वाधारमा लागत असुली (Cost Recovery) को लागि मानक र कार्यविधि तयार गरी लागु गरिनेछ।	✓			
		(ख) निजी क्षेत्र, विभिन्न कोष, वित्तीय संस्था, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकाय, राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू, विकास साझेदारहरूलाई निश्चित लक्ष्य वा क्षेत्रसँग आवद्ध गरी वृहत्तर परिचालन गरिनेछ।	✓			✓
		(ग) स्थानीय स्तरका शहरी पूर्वाधारको निर्माण र व्यवस्थापनमा लाभग्राही समुदायसँग लागत साझेदारीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।				✓
		(घ) शहरी पूर्वाधारका रूपान्तरणकारी आयोजनाहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ।	✓	✓		
		(क) अनौपचारिक आर्थिक गतिविधि पहिचान गरी शहरी सेवा सुविधामा आवद्ध गरिनेछ।				✓
		(ख) पुनः प्रयोग योग्य फोहरमैला र सामग्रीहरूको सङ्कलन र व्यवस्थापनलाई प्रोत्साहन गर्न नीतिगत सुधार गरिनेछ।		✓		✓
		(ग) एक पटक प्रयोग भइसकेका सरसामानहरू (लत्ता कपडा, पुस्तक, विद्युतीय सामग्री, फर्निचर आदि) को सङ्कलन, बिक्री, सट्टापट्टा गरी पुनःप्रयोग गर्ने शहरी सेवा केन्द्रहरूको विकास गरिनेछ।		✓		✓
		(घ) शहरी गरिव तथा कृषकलाई शहरभित्र निश्चित स्थान र समय तोकी स्थानीय उत्पादन र दैनिक उपभोग्य वस्तुहरूको व्यापार व्यवसाय गर्न व्यवस्थित क्षेत्रहरू विकास गरिनेछ।				✓
		(ङ) अनौपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गरी क्रमशः औपचारिक आर्थिक आवद्धता बढाइनेछ।				✓

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको

२०७०-७१

सि. नं.	नीति	रणनीतिहरू	कार्यनीति	नीति कार्यान्वयनको भूमिका		
				सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय
४.	नगर विकास विभागको नीति र कार्यन्वयन योजना २०७३	४.१ शहरी क्षेत्रमा क्रियाशील सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि सहित सिधा सम्पर्क र समन्वय स्थापित गर्ने।	(क) शहरी विकासका असल अभ्यास, सिकाइ तथा अनुसन्धानलाई विस्तार एवं नवप्रवर्तन र सिर्जनशीलताको प्रवर्धन गर्दै शहरी क्षेत्रको ज्ञान, सिप, अनुभव र प्रविधिलाई प्रदेश एवं स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गरिनेछ।	✓		
			(ख) शहरहरू बिचको स्वस्थ प्रतिस्पर्धालाई प्रोत्साहन र असल अभ्यासलाई पुरस्कृत गरिनेछ। सङ्घीय शहरी लगानी एवं सहलगानीको पूर्वसर्तको रूपमा भौतिक विकासको नियमन, व्यवस्थित जग्गा तथा आवास विकास, वातावरण सुधार, भूमिगत जलसञ्चय तथा फोहरमैला व्यवस्थापनसमेतलाई लिने गरी कार्यविधि कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।	✓		✓
			(ग) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा आवश्यकतानुसार आर्किटेक्ट, प्लानर र अन्य विज्ञ जनशक्तिको उपलब्धता सुनिश्चित गरिनेछ। साना र मझौला स्तरका शहरी योजना तर्जुमा र पूर्वाधार डिजाइनमा आन्तरिक प्राविधिक क्षमता वृद्धि गरी परामर्शदाताको परनिर्भरता कम गर्दै लगिनेछ।		✓	✓
			(घ) नगर विकास समितिहरूलाई विज्ञ समूह (Think Tank) का रूपमा रूपान्तरण गर्न क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।	✓		✓
			(ङ) शहरी विकासका विविध आयामहरूमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, निजी क्षेत्र, गैर सरकारी संस्था, उपभोक्ताको अभिमुखिकरण, अन्तरक्रिया एवं सचेतना अभिवृद्धिमार्फत सशक्तिकरण र राजनीतिक प्रतिबद्धता हासिल गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(च) अन्तर तह तथा अन्तर निकाय समन्वयका लागि आवश्यक संयन्त्र र एकीकृत शहरी सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (Urban Management Information System: UMIS) स्थापना गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(छ) शहरी क्षेत्रीय वा उपक्षेत्रीय विकासको लागि योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ।	✓		
			(ज) शहरी क्षेत्रमा क्रियाशील निकायहरूबिच ज्ञानको आदानप्रदान, अध्ययन अनुसन्धान, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा सहकार्य र समन्वय गर्न नेपाल राष्ट्रिय शहरी मञ्च गठन गरिनेछ।	✓	✓	✓
			(क) शहरी स्थलीय योजना तर्जुमा, स्वीकृति, भौतिक विकासको नियमन र कार्यान्वयनको लागि आवश्यक शहरी	✓		
		४.२ तहगत				

Handwritten signature

सि. नं.	नीति	कार्यनीति	कार्यनीतिहरू	नीति कार्यान्वयनको भूमिका
				सङ्घ प्रदेश स्थानीय
			एवं बस्ती विकाससम्बन्धी कानून तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ। शहरी मामिला र पूर्वाधार विकासलाई समय शहरी सुशासनको अङ्गको रूपमा अगाडि बढाइनेछ।	
			(ख) शहरी पूर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहमा दोहोरो नपने गरी निश्चित सेवा पूर्वाधारको मापदण्ड र निकाय तोकिनेछ।	✓
			(ग) समुदायको अग्रसरतामा स्थानीय परिवेश सुहाउँदो बस्ती विकास, शहरी योजना तथा निर्माणसम्बन्धी मापदण्ड तर्जुमा र कार्यान्वयन गरी शहरी भौतिक विकासको नियमन गरिनेछ।	✓
			(घ) तराई, पहाड र हिमाली क्षेत्रको विशिष्ट भौगोलिक परिवेशको साथै बस्तीको आर्थिक आधार र चरित्र (शहरी, अर्ध-शहरी, ग्रामीण) लाई सम्बोधन गर्ने गरी योजना तर्जुमा र मापदण्ड तोक्यो तहगत शहरी तथा बस्ती विकासको कार्य प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा हस्तान्तरण गरिनेछ।	✓
			(ङ) भौतिक विकास योजना, संरचनात्मक योजना, एकीकृत कार्यमुलक योजना, आवधिक योजना, रणनीतिक योजना, एकीकृत शहरी विकास योजना जस्ता शहरी योजनाका प्राविधिक शब्दावलीहरूको परिभाषा तथा मानक तयार गरी अवलम्बन गरिनेछ।	✓
			(च) Urban Infrastructure Condition Index, City Prosperity Index, Urban Competitiveness Index, Smart City Indicator, Urban Resiliency Report Card, Degree of Urbanization जस्ता शहरी तथ्याङ्कलाई व्यवस्थित र अद्यावधिक गरी एवं सरोकारवालाहरूको पहुँचमा ल्याइ तथ्याङ्कमा आधारित निर्णय, योजना र लगानीलाई अनुसरण गरिनेछ।	✓
			(क) डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क अवधारणाअनुरूप सूचना प्राविधिको उच्चतम उपयोग गर्दै शहरी सूचना पहुँच र शहरी सेवा प्रवाह थप प्रभावकारी बनाइनेछ।	✓
			(ख) सरकारी कार्यालय परिसरहरूलाई क्रमशः एकीकृत बनाउँदै लगिनेछ। त्यसैगरी यातायात ट्रान्जिट एवं घनाबस्तीको केन्द्रमा शहरी सेवा केन्द्रमार्फत सार्वजनिक सेवा प्रदान गरिनेछ।	✓
			(ग) घरजग्गाको कारोबारलाई व्यवसायिक, पारदर्शी, प्रतिस्पर्धी र जवाफदेही बनाउन उद्योगको रूपमा विकास गरिनेछ। साथै, घरजग्गा व्यवसायलाई एकद्वार प्रणालीबाट नियमन गर्न सरोकारवाला निकायसँग समन्वय र	✓

सि. नं.	नीति	रणनीतिहरू	कार्यनीति	नीति कार्यान्वयनको भूमिका		
				सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय
			सहकार्य गरिनेछ ।			
			(घ) शहरी सेवा प्रवाहको सन्दर्भमा गुनासो सम्बोधन गर्नका लागि स्थानीय तहमा प्रभावकारी गुनासो सम्बोधन संयन्त्र स्थापना गरिनेछ ।	✓		✓
			(क) आवासविहीन तथा शहरी गरिबका सवालहरूको सम्बोधन गर्न आधारभूत सेवा र पूर्वाधारको पहुँच प्रवर्धन गरिनेछ ।	✓	✓	✓
			(ख) शहरी विकासमा आदिवासी जनजातिलगायत विशेष समुदायको सामाजिक, साँस्कृतिक एवं वातावरणीय अधिकारहरूको सम्मान तथा संवर्धन गरिनेछ ।	✓	✓	✓
		४.४ शहरी योजना तथा पूर्वाधार शासनलाई समावेशी बनाउने ।	(ग) शहरी निर्णय प्रक्रिया र लाभ वितरणमा सबै वर्ग लिङ्ग र समुदायको सूचनामा पहुँचसहित सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । साथै, युवा वर्गको ज्ञान, सिप, सिर्जनशीलता पहिचान गरी शहरी विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गरिनेछ ।	✓		
			(घ) साविकका बासिन्दाहरू विस्थापित नहुने गरी जग्गा पुनर्समायोजन वा उचित मुआब्जाको व्यवस्था गरी शहरी पूर्वाधारका लागि आवश्यक जग्गा प्राप्त गरिनेछ ।	✓	✓	✓
			(ङ) शहरी पूर्वाधारहरूको रेखदेख, मर्मत सम्भार र व्यवस्थापनमा समुदाय र खासगरी सीमान्तकृत वर्गको क्षमता अभिवृद्धि र अपनत्वसहित परिचालन गरिनेछ ।			✓
			(च) शहरी पूर्वाधारहरूको वातावरणीय परीक्षणका साथै समावेशिता र पहुँचयोग्यता परीक्षण गरिनेछ ।			✓

Handwritten signature/initials.